

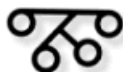
SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ZAPADNOSLAVENSKE JEZIKE I KNJIŽEVNOSTI

DIPLOMSKI STUDIJ ČEŠKOG JEZIKA I KNJIŽEVNOSTI
SMJER: PREVODITELJSKO-KULTUROLOŠKI

Ivan Ramljak

Jezik i stil *Slika iz Rusije* Karela Havlíčka Borovskog

Diplomski rad

Mentorica:
prof. dr. Dubravka Sesar, red. prof.

2013.

Sadržaj

1. Uvod
 2. Povijesne prilike nastanka *Slika iz Rusije*
 3. Prevoditeljski problemi
 - 3.1. Mjerne jedinice i valuta kao oznaka vremena
 - 3.2. Citati i intertekstualnost
 - 3.3. Kulturološke razlike
 - 3.4. Prevođenje ustaljenih i metaforičkih fraza
 4. Zaključak
 5. Prilog I- original slike *Trgovački stalež*
 6. Prilog II- prijevod slike *Trgovački stalež*
 8. Literatura
- Abstrakt

1. Uvod

Slike iz Rusije Karela Havlíčka Borovskog važan su dio opusa ovog češkog preporoditelja jer prikazuju razvoj njegovih političkih ideja i okret prema austroslavizmu koji je revno propovijedao nakon boravka u carskoj Rusiji od siječnja 1843. do srpnja 1844. Međutim, značaj ovog djela ne treba se gledati samo kao zapis ideoloških i političkih promjena stavova tada mladog književnika. Ovo je bitno djelo i zbog otkrivanja sposobnosti kritike onoga u što je do tada vjerovao, kao i zbog razvoja njegove britke satire koja će vrhunac doživjeti za vrijeme njegova novinarskog rada i kasnije za vrijeme prisilnog boravka u Brixenu.

Zbog tih razloga ovo je djelo bitno za razumijevanje djelatnosti čeških preporoditelja općenito te posebno Havlíčka koji se posvetio ideji austroslavizma nakon povratka iz Rusije, a njegov prijevod, osim za upoznavanje studenata bohemistike i osoba zainteresiranih za češku književnost s Havlíčkovim radom, može služiti i kao usporedba ideja češkog i hrvatskog narodnog preporoda. U ovom radu nastojat ću opisati probleme s kojima sam se susreo prevodeći ovaj tekst i izdvojiti primjere kako sam riješio određene probleme. Dodatno bih spomenuo ulogu profesorice Milade K. Nedvědove, bez čije bi pomoći ovaj rad bio mnogo siromašniji.

2. Povijesne prilike nastanka *Slike iz Rusije*

Havlíčekove *Slike iz Rusije* objavljivale su se u nastavcima u češkim časopisima *Květy*, *Česka včela*, *Národní noviny* i *Slovan* od 1843. do 1850. Kako je vidljivo iz datuma na kraju ili na početku (ovisno o izdanju) svake slike, tj. putopisne reportaže u malom, većina je slika izdana nakon Havlíčkova povratka u Češku. Samo u prvoj slici, izdanoj za vrijeme boravka u Rusiji, nema inače sveprisutne Havlíčkovu satire. Kritičar Jaromir Bělič objašnjava ovu sliku početnim oduševljenjem Havlíčka koji zbog iznenađenja nije sposoban za kritičko prosuđivanje:

U prvoj *slici* Havlíček je radosno iznenađen što je Rusiji pronašao zanimanje za češki jezik, koji u samoj Češkoj još nije bio shvaćen ozbiljno, u drugoj se čak kod njega,

koji se doma okrenuo od crkve, otkriva oduševljeno oslikavanje ruskog crkvenog slavlja (Havlíček 1953: 199)¹.

Sve slike mogu se protumačiti kao putopisni zapisi čija je svrha upoznavanje čitatelja s ruskom kulturom, društvom i općenito načinom života. Međutim, svaki zapis poslije prvoga koristi taj opis ruskog društva da satirično prikaže odnos ruskog naroda, uglavnom nižih i srednjih staleža društva, koji nije zaboravio svoje korijene s ostatkom potuđenih, većinom viših slojeva plemstva i strancima, ponajprije Nijemcima, te se tim odnosom uspoređuje odnos Nijemaca i Čeha, i tako upozorava na moguću sudbinu češkog naroda.

Upravo nacionalnost je glavna vrijednost koju Havlíček veliča kod Rusa, i to uglavnom kod srednjeg trgovačkog sloja, prema Běliču:

[R]uski narod oslikan je sa srdačnim simpatijama, možda bez ikakve idealizacije, s prijateljskom naklonošću i u kritičkom tonu. Nikako pritom ne iznenađuje da je sin trgovca Havlíček posebnu pozornost posvetio ruskom trgovačkom staležu, jezgri ondašnje buržoazije, koji je prema Havlíčekovu mišljenju najbolje predstavljao ruski narod (1953: 202).

Glavne okosnice nacionalnosti kod domoljubnih Rusa koje Havlíček veliča su pravoslavlje, održavanje drevnih slavenskih običaja i jezik. Na prvi pogled može biti neobično da osoba koja je napustila sjemenište i zastupala antiklerikalnu struju u češkom društvu gleda na pravoslavlje tako velikodušno (Havlíček 1947: 210). Kritičar Karel Krejčí dalje objašnjava:

Havlíček shvaća svečane ruske bogoslužbe gotovo kao laičko slavlje narodnog značenja... Ta značajka, koja spaja vjeru s narodnom idejom, neobično je karakteristična upravo za novi društveni sloj demokratske Europe... Novi društveni sloj trudi se vjeru ili srušiti ili prilagoditi svojim potrebama. Otuda proizlaze s jedne strane protuvjerski pokreti europskog liberalizma koji se bore protiv vjere kao „opijuma naroda“, a s druge strane razni pokreti koji spajaju vjersku ideju s narodnom idejom i tako od vjere čine potporu novih društvenih strujanja (Havlíček 1947: 214-215).

I unatoč odjeljku iz priloženog prijevoda u kojem se Havlíček čudi ruskim trgovcima, koji usprkos svojoj mudrosti, lukavosti i razumnom razmišljanju i dalje vjeruju u učenja ruske

¹ Svi citati izvorno na češkome jeziku moji su vlastiti prijevodi.

pravoslavne crkve, on predstavlja pravoslavlje u pozitivnom svjetlu. To čini usporedbom širenja pravoslavlja među istočnim Slavenima i njemačkog širenja katolicizma među polabskim Slavenima i pribaltičkim narodima. Opisom crkve kao domene u kojoj u ruskom društvu prednjači njemu omiljeni srednji stalež, trgovci, i crkva na sebe preuzima pohvalne osobine, poput tolerancije i održavanja narodnosti. Narodnost se prema Havličeku održava prakticiranjem starih slavenskih običaja, koje je crkva preuzela prilikom pokrštanja poganskog stanovništva i pridala im kršćansko značenje te tako olakšala prelazak poganskog stanovništva na kršćanstvo. Naravno, Havlíček ne zaboravlja napomenuti, za razliku od njemačkog pokrštanja ognjem i mačem.

Narodni je jezik posebno bitan za Havličeka, što je vidljivo iz njegova prvog zapisa u kojem opisuje ispit čehoslovačkog jezika u Moskvi. Havlíčekovo oduševljenje je jasno pogotovo kad se uzme u obzir da se ispit odvija tek tridesetak godina nakon izdavanja gramatike i rječnika češkog jezika Josefa Dobrovskog. U priloženom prijevodu on se ne posvećuje nikad eksplicitno ruskom jeziku, ali zato pri opisu mnogih predmeta i karakterističnih pojava u ruskom društvu rado navodi i ruske izraze uz češki prijevod u zagradama. Takvo povremeno spominjanje ruskog jezika stoji u kontrastu s očitim prezirom prema njemačkom jeziku, koji se uglavnom odražava kod odnarođenog plemstva.

Stil svake osim prve slike mijenja se u velikoj mjeri. Sve te slike koje su uređivane i objavljivane poslije povratka iz Rusije pisane su jednostavnim jezikom, ali punim satire, tako da se stječe dojam da je Havlíček pokušao istovremeno obrazovati svoje ondašnje čitatelje i narugati se neistomišljenicima:

Napušta u srpnju 1844. Rusiju, okrenuvši se od slavenofila, ali na svoju nesreću ne upoznavši pozitivne pojave one „nenarodne strane“, kojima je još od početka zapravo bio idejno bliže nego slavenofilima...Upoznavanje s prilikama u Lavovu i zatim u Rusiji omogućilo mu je prozreti kroz maglu i nerealnost češkog panslavizma, omogućilo mu je nakon povratka u Češku raspršiti lažne nade polagane u Rusiju Nikole I. (Havlíček 1953: 201).

3. Prevoditeljski problemi

Prema Umberto Ecu ideal prevođenja je iskazivanje na nekom drugom jeziku ništa manje i ništa više od onoga što uvodi izvorni tekst (Eco 2006: 217). Njegove ideale sam iznevjerio već u naslovu ovog djela i naslovu prevedene slike u prilogu. Pokušat ću objasniti

svoje prevoditeljske postupke i metode rješavanja određenih problema slijedeći ideju Jiříja Levoga kako su uvjeti prevoditeljskog rada razmotreni pristup idejnim vrijednostima književnosti koja se tumači i predodžba o tome što se današnjem čitatelju prevedenim djelom želi poručiti (Levý 1998: 42). Misao Jiříja Levoga dobro odgovara ovom djelu jer osim prevođenja između dvije kulture bitno je današnjem čitaču predočiti i činjenicu da se radi o djelu iz 19. stoljeća. Zastarjeli Havlíčekov jezik tu igra veliku ulogu za češkog čitatelja, a to se vidi već u naslovu. Naslov knjige *Obrazy z Rus* je specifičan za češku književnost zbog oblika naziva Rusije. *Rus* je zastarjeli naziv za državu Rusiju koji se, isključivo označen kao književni izraz, pojavljuje u rječniku *Slovník spisovného jazyka českého*, dok se u rječniku *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost* pojavljuje samo u kontekstu etnika. Drugi problematični, a jasno vidljivi pojam naslov je prevedenog zapisa – *kupéčestvo*, riječ koju je Havlíček preuzeo iz ruskog jezika, uopće se ne pojavljuje u rječnicima, već se pojavljuje drugi oblik koji Havlíček koristi u samome tekstu, *kupectvo*. Ova dva slučaja samo su najjasniji primjeri zastarjelog jezika koji se koristi u *Slikama iz Rusije*, budući da je izdavačka norma bila održati Havlíčekov leksik u svakom izdanju. Od velike pomoći pri prevođenju su stoga bili rječnici izraza i leksikoni iz Havlíčekova vremena koji se objavljuju u prilogima raznim izdanjima *Slika iz Rusije*. No, za ova dva izraza u naslovima bilo je potrebno pronaći kompromisno rješenje.

Kako se vidi iz samog naslova rada, djelo je prevedeno kao *Slike iz Rusije*, i tu se očito gubi jedna semantička nijansa izvornog naslova. Češki čitatelj shvaća starinu ovog djela čim pročitava naslov sa starim nazivom države, dok hrvatski čitatelj nema takvu mogućnost. U hrvatskoj povijesnoj tradiciji zapravo se koristi pojam *Rus*, ali u kontekstu mnogo starije državne tvorevine od carske Rusije, Kijevske Rusi (Burda 2009: 34). Upotrebom tog izraza hrvatski čitatelj bi shvatio da se radi o jako starom djelu, ali bi se istovremeno promijenila referencija izraza na izvornom jeziku, zbog čega on ne odgovara u hrvatskom. Ovaj problem riješen je prijevodom češkog *Rus* s hrvatskim suvremenim izrazom *Rusija* i istovremenim nadomještanjem, tj. korištenjem nekih drugih metoda za prikazivanje starosti djela. Primjerice, sam Havlíček tu pomaže svojim leksikom budući da koristi riječi poput *boljar*, *barin*, *burlak* i *knut* te mnoge zastarjele mjerne jedinice koje bi se teško našle u nekom suvremenom idiomu, a i njegova struktura rečenica obiluje inverzijama koje također upućuju na starost djela. Održavanje ovakvog povijesnog leksika podržava i Jiří Levý:

Samo onda kada je leksička jedinica nositelj značenja tipičnog za povijesnu sredinu originala, ona se katkad može ostaviti u izvornom obliku... Takva riječ je nositelj

značenja koje nije bilo moguće izraziti sredstvima odredišnog jezika, i zato može češki jezik trajno obogatiti. (1998: 120).

Kako su ove riječi obogatile češki, na isti su način ušle i u hrvatski iz ruskog izvora. Stoga su takve stilske oznake ostavljene gdje je to bilo moguće i u hrvatskom prijevodu kao oznaka vremena nastanka djela. Međutim, svi ti postupci vidljivi su tek nakon što se pročita prijevod. Kako bi se održao vremenski odmak koji je vidljiv na gotovo prvi pogled, Havlíčekov citat na početku slike ostavljen je na njemačkom jeziku. Kako je njemački za vrijeme pisanja ovog teksta bio dominantni jezik Austrijskog Carstva i proširen u češkim zemljama, Havlíček nije preveo citat na početku svoje slike. Ostavljanjem tog citata iz izvornika na njemačkom stječe se dojam kako bi izvorni ondašnji čitatelj trebao znati što piše, i poznavatelji vremenskih prilika razumjeli bi značenje citata na njemačkom.

Naziv same slike, *kupéčestvo*, označava zbirnu imenicu kao i njezina druga varijanta koja se koristi u tekstu, *kupectvo*. Problem nastaje zbog činjenice da u hrvatskom ne postoji zbirna imenica za trgovce. Međutim, Havlíček osim ove dvije zbirne imenice koristi i pojam *kupecký stav*, a poslije u tekstu i kastu te sve te pojmove koristi u istom smislu – kako bi odredio društveni sloj o kojem piše. Zbog vremena pisanja ovog djela i činjenice da u carskoj Rusiji za vrijeme Havlíčekova boravka još nije bilo ukinuto kmetstvo, a i korištenjem riječi *kasta* kao sinonima, prijevod *kupéčestva* je u prilogu *trgovački stalež*. Riječ *stalež* dobila je prednost pred slojem jer u kontekstu društvene stratifikacije manje je vjerojatno da netko može promijeniti *stalež*, dakle ta riječ ima povijesnu težinu poput *kaste*, za razliku od društvenog sloja. Vidljivi nedostatak ovog rješenja je što se nije mogao reproducirati Havlíčekov naum izraza od jedne riječi u naslovu slike, jer kako se vidi iz teksta, on ne inzistira uvijek na korištenju izraza od jedne riječi, zbog čega se može zaključiti da je izbor takvog naslova stilska odluka autora. Alternativa ovoj sintagmi je jednostavna množina *trgovci*, ali njome se ne postiže isti stilski učinak odvajanja jednog sloja društva koji je postignut u češkom tekstu.

Ova dva slučaja samo su očiti primjeri nemogućnosti ispunjavanja Ecovih ideala prevođenja. U slučaju Rusije hrvatski čitatelj gubi jedan semantički sloj, dok u slučaju trgovačkog staleža dobiva šire značenje nego izvorni češki čitatelj. Međutim, gledajući ove isječke prijevoda u cjelini, oni ispunjavaju funkciju prijevoda koju je Levý označio kao zadatak prevoditelja da prenese idejno-estetski sadržaj, u kojem je tekst samo nositelj tog sadržaja. Sam tekst je uvjetovan jezikom na kojem je djelo stvoreno, i stoga se mnoge vrijednosti mogu izraziti na odredišnom jeziku drugačijim sredstvima (Levý 1998: 47).

3.1. Mjerne jedinice i valuta kao oznaka vremena

Vodeći se tom idejom Jiříja Levoga, bilo je potrebno odlučiti prilagoditi ili ostaviti mjere koje Havlíček koristi u svom tekstu. Ostavljanje mjera u istim oblicima bilo bi jasna oznaka vremena nastanka ovog teksta, dok se prilagodbom tekst približava hrvatskim čitateljima i gubi određene semantičke nijanse. U slučaju češke mjerne jedinice *centnýř* nije bilo problema, jer se izravni hrvatski prijevod odnosi na istu mjeru, kvintal, tj. oba izraza imaju istu referenciju u svojim jezicima. Umberto Eco definira referenciju na sljedeći način:

Referenciju shvaćam u najužem smislu...kao jezični čin putem kojeg se, kada je prepoznatljivo značenje izraza koji se upotrebljavaju, upućuje na individue ili stanja nekog mogućeg svijeta...i kažemo da u određenoj prostorno-vremenskoj situaciji postoje određene stvari ili da se događaju neke situacije. (2006: 137).

Uzimajući ovu definiciju u obzir, referencija se mijenja kod milje kao mjere za duljinu. Rječnik izraza iz Havlíčekova vremena objašnjava kako je zemljopisna milja o kojoj Havlíček piše duga otprilike 7,5 kilometara. To znači da se radi o staroj mjernoj jedinici koja je u Češkoj, Njemačkoj i Danskoj bila mnogo duža nego u ostatku Europe. Suvremeni hrvatski čitatelj može imati asocijaciju na nautičku milju ili na kopnenu milju koja se i dalje koristi u zemljama engleskog govornog područja. Kako Havlíček izraz *míle* prvi put koristi u izravnom kontekstu davanja informacije prostranosti Ruskog Carstva s točnim brojem, čitatelju otpada asocijacija na nautičku milju. Problem nastaje zbog asocijacije na kopnenu milju koja je duga oko 1,8 kilometara i tako hrvatski čitatelj može dobiti u potpunosti pogrešnu predodžbu o veličini Ruskog Carstva. Čak i čitatelj koji tijekom čitanja shvati povijesne konotacije pa razmišlja u hrvatskim miljama bi pogriješio, budući da hrvatska milja iznosi oko 2,2 kilometra. Za prijevod ovog pojma stoga se nude dva rješenja: dodati pridjev uz milju ili pretvoriti jedinice u kilometre zbog jednostavnosti i nauštrb određene semantičke nijanse i održavanja povijesnog idioma. U ovom slučaju prevagnula je jednostavnost kilometara jer nije sigurno koju milju je na umu imao Havlíček. Budući da je djelo napisano prije uvođenja metarskog sustava, koji je na područje tada već Austro-Ugarske Monarhije uveden 1875., u Češkoj se u vrijeme pisanja djela mogla koristiti i češka milja i njemačka milja kojom su se koristili vladari Austrijskog Carstva. Prevede li se milja sintagmom *češka milja*, sam prijevod izgubio bi na uvjerljivosti, jer bi se takva milja podrazumijevala češkom autoru, a prevede li se sintagmom *njemačka milja*, riskira se promjena referencije kod

hrvatskog čitatelja ako se radi o češkoj milji, i određenu zbunjenost kod istog čitatelja zbog autora koji ne podnosi njemačke kulturne obrasce, ali koristi njihove mjerne jedinice. U druga dva slučaja korištenja ove mjerne jedinice kad se miljama izražava samo općenita velika udaljenost, a ne točna kao u prethodno opisanom slučaju, u prijevodu je ostavljena samo milja, budući da prenosi isto konotativno značenje.

Istim takvim zaključivanjem češka mjerna jedinica *loket* prevedena je hrvatskom jedinicom *lakat*. Češki lakat iznosi otprilike 59,4 centimetra, dok najpoznatiji hrvatski lakat, onaj dubrovački iznosi 51,2 centimetra. Ova razlika od gotovo 10 centimetara ne utječe na predodžbu češkog i hrvatskog čitatelja koju taj izraz prenosi, a to je predodžba jedinice koju su trgovci preuzeli i rado koristili u svome poslu.

Mjerna jedinica za tekućinu, *kvarta*, nažalost nije mogla ostati u svom izvornom obliku u prijevodu jer ima drugačiju referenciju od hrvatske kvarte. Češka jedinica *kvarta* iznosi otprilike jednu litru, dok hrvatska mjera *kvarta* iznosi 30 litara. Kod korištenja ovog pojma bitan je iznos kao u slučaju eksplicitnog navođenja milja, zbog čega se ovdje koristi suvremena mjera litra. Hrvatski čitatelj tako gubi povijesnu semantičku nijansu ovog pojma kako bi se olakšalo razumijevanje teksta i izbjegla pogrešna referencija.

Povijesne valute koje Havliček spominje u svome tekstu imaju iste referencije u slučaju ruske valute, rublja, ali problem postoji kod definiranja papirnatih rubalja. Oni su u tekstu označeni kao *rubl asig.*, tj. *assignát* i samo je u njihovoj definiciji u rječniku izraza iz vremena nastanka djela objašnjeno kako su to papirnatih rublji koji imaju manju vrijednost od srebrnih rubalja. Prijevod je dakle već ponuđen u prethodno spomenutom rječniku, što znači da bi se hrvatski čitatelj opet našao u semantičkom gubitku ako se uz hipotetsko izdanje ne bi prenio i takav sličan rječnik. Drugi problem je valuta Austrijskog Carstva. Havliček koristi kraticu *zl. v. č. (zlatý vídeňského čísla)* za određivanje vrijednosti trgovanja ruskih trgovaca i njihove potrošnje. Problem postoji zato što ova valuta nije bila jedinstvena u Austrijskom Carstvu - u austrijskom dijelu monarhije naziv valute bio je gulden i tom dijelu monarhije pripadala je današnja Češka, dok se u ugarskom dijelu monarhije i stoga i u hrvatskim krajevima uvriježio naziv forinta. Referencija je dakle u ovom slučaju jednaka neovisno o izrazu, tj. radi se o novcu Austrijskog Carstva, ali Havličekov izraz preveden je kao *gulden* kako bi prenio i razliku između kultura izvornog i odredišnog teksta te kako bi se izbjeglo daljnje približavanje teksta hrvatskom čitatelju.

3.2. Citati i intertekstualnost

U slici *Trgovački stalež* Havlíček eksplicitno navodi tri citata: prvi put citat Mandelsloa na njemačkom kao podnaslov ove slike, drugi put citat Gogolja bez navedenog djela i treći put epigram Čelakovskoga. Citat Mandelsloa je ostavljen na njemačkom kako je već objašnjeno zbog održavanja povijesne udaljenosti između izvorne i odredišne kulture. Kako se u izdanjima prijevod tog citata nalazi u rječniku izraza u prilogu djela, to bi bila moguća lokacija i hrvatskog prijevoda. Havlíček citira Gogolja na posve neodređen način, uvod citata je da Gogolj „negdje kaže“. Takav citat može se objasniti na tri načina: Havlíček nije smatrao Gogoljevo djelo bitnim, već samo njegovu poruku, Gogoljevo djelo iz kojega je preuzet citat je bilo popularno u vrijeme pisanja pa je Havlíček mislio da čitatelj bez takve informacije prepoznaje o kojem se djelu radi, ili Havlíček pokušava sakriti svoje stavove iza navodnog Gogoljeva citata. Leksikon u sastavu rječnika izraza u prilogu sadrži samo natuknicu o Gogolju bez navoda njegova citiranog djela i te rečenice u originalnom obliku, stoga se može zaključiti da ta informacija nije bila bitna ni urednicima knjiških izdanja *Slika iz Rusije*. Sve to onemogućuje pretragu Gogolja na hrvatskom, te se stoga ovaj citat prevodi s češkoga. Citat epigrama Čelakovskog također je preveden s češkog, budući da se njegovi epigrami do sada nisu prevodili na hrvatski jezik.

Drugačiji je slučaj kod jedinog primijećenog intertekstualnog citata. U ovom radu se na intertekstualnost gleda prema definiciji Umberta Eca:

Ja, međutim, govorim o jednoj preciznoj strategiji zahvaljujući kojoj autor čini ne-eksplicitne aluzije na prijašnja djela, prihvaćajući dvostruko čitanje: (i) neuku čitatelj, koji ne uočava citat, jednako slijedi govor i zaplet kao da je ono što mu se priča novo i neočekivano...; (ii) obrazovan i kompetentan čitatelj uočava upućivanje... Rekao bih da onda kada jedan tekst citira neki drugi, a da to ne pokazuje, imamo slučaj onoga što ćemo zvati namigivanje mogućem kompetentnom čitatelju... (2006: 207-208).

U ovakvom kontekstu Havlíček parafrazira Bibliju, točnije Evanđelje po Mateju, pri opisu hoda ruskih zatvorenika na putu u Sibir i dobrote koju im ukazuju trgovci na tom putu. Citat iz Havlíčekova izvornog teksta glasi: *Věžňové, o kterých, když je ženou, by se prej arci dalo říci, že na spravedlivé i nespravedlivé slunce svítí...* (Havlíček 1986: 67). Istaknuti dio ovog citata je parafraza jedne Isusove propovijedi iz Evanđelja po Mateju koji na češkom glasi:

(44) Milujte své nepřátele a modlete se za ty, kdo vás pronásledují, (45) abyste byli syny nebeského Otce; protože on dává svému slunci svítit na zlé i dobré a déšť posílá na spravedlivé a nespravedlivé (Bible: Mat 5:45-46).

Kako se vidi iz ovih citata, u Havlíčekovoj parafrazi dolazi do sažimanja sintagmi o suncu i kiši u jednu sintagmu koja i dalje jasno označava izvor citiranja. Kako bi hrvatski čitatelj imao priliku primijetiti ovu intertekstualnost, Havlíčekova parafraza ne smije se prevesti sa češkog, već treba pristupiti identičnom sažimanju citata iz hrvatskog izdanja Biblije koji glasi:

(44) A ja vam kažem: Ljubite svoje neprijatelje i molite za one koji vas progone, (45) kako biste postali sinovi svoga Oca nebeskog, koji čini da njegovo sunce izlazi nad zlima i dobrima, i da kiša pada pravednima i nepravednima (Biblija: Mat 5:45-46).

Razlog preuzimanja postojećeg prijevoda iz hrvatskog izdanja Biblije je činjenica da u hrvatskom i češkom prijevodu Biblije postoji razlika u glagolu uz sunce, a kako se parafraza sastoji od samo četiri riječi, i jedna promjena može utjecati na shvaćanje intertekstualnog citata. Razlika postoji i u prijevodima hrvatskih izdanja Biblije, ali oni ne utječu na semantičko shvaćanje ovog citata: *Jeruzalemska Biblija* u ovom dijelu spominje pravednike i nepravednike.

3.3. Kulturološke razlike

Jiří Levý piše kako prevoditeljska teorija sve više naglašava očuvanje nacionalnih, tj. kulturnih i vremenskih specifičnosti originala. Prevoditeljske poteškoće kod nacionalnih i vremenskih specifičnosti proizlaze iz činjenice da se ne radi o uhvatljivim, odvojivim komponentama, već o kvaliteti koja u različitoj mjeri prožima sve komponente književnog djela: jezični materijal, formu i sadržaj (Levý 1998: 119). Takve kulturološke razlike u formi vidljive su u ovom prijevodu. Jedna od očitih razlika je sklonost češkog jezika prema umanjenicama. Tako Havlíček spominje trgovce koji „...drže jen malinký kousek cukru mezi zuby...” (Havlíček 1986: 71). Sintagma *malinký kousek* u hrvatskom jeziku je pleonazam ako se prevedu obje riječi, jer sama riječ komadić u hrvatskom idiomu ima istu referenciju u češkom idiomu kao sintagma od dvije riječi, jer se u njemu taj pridjev ne doživljava kao pretjerivanje.

Drugi primjer ovakvih kulturoloških razlika je glazbeni automat koji svira u ruskoj gostionici. Havlíčekova riječ za njega, *flašinet*, prema češkom rječniku *Slovník spisovného jazyka českého* preuzeta je iz njemačkog jezika, dok je riječ češkog porijekla *kolovrátek*. U hrvatskom također postoje dva termina koje označavaju ovaj glazbeni stroj, i također je jedan jasno njemačkog porijekla, *verglec* i *vergl*, dok se drugi već udomaćio u hrvatskom jeziku, *orguljice*. Velika popularnost ovog instrumenta u 19. stoljeću dovela je do njegova sviranja po gradskim trgovima i danas se njegov naziv doživljava kao jasno obojen povijesni pojam. Prijevod bi dakle, prateći germanizam iz češkoga, trebao biti *verglec*, međutim, Havlíčekov *flašinet* je veliki glazbeni stroj koji svira u gostionici, a pogledaju li se javno dostupne slike na Internetu ovoga glazbenog stroja, takav opis ne odgovara njegovu opisu. Stoga je *flašinet* preveden neutralno i generički kao *glazbeni automat*. Tim prijevodom se postiže jasnost teksta nauštrb jedne povijesne semantičke nijanse. Prevođenje neutralnim izrazom u ovakvom kontekstu opisuje i Jiří Levý:

Ona sredstva za koja odredišni jezik nema ekvivalenta i koja u originalnom obliku nemaju sposobnost stvaranja iluzije okoline originala, moguće je zamijeniti neutralnim, neoznačenim i istovrsnim izrazom na odredišnom jeziku koji nije očito povezan s vremenom i mjestom kulture prijevoda. Ako ovdje ne možemo izraziti okolinu originala, barem je potrebno izbjeći očiti nesklad s njome (1998: 123).

Ovaj postupak prevođenja neutralnim izrazom primijenjen je i kod prijevoda riječi *čižba*. Značenje ove riječi je lov na ptice, ali Havlíček je koristi u prenesenom značenju kako bi opisao kupce koje ruski trgovci privlače u svoje trgovine. Dakle ona bi trebala prenijeti nesvjesnost kupaca koji poput ptica ne znajući zalutaju u stupice. Verzije s ptičarima i ptičarstvom u hrvatskom prijevodu su nespretne, jer ptičar ne mora nužno biti osoba koja lovi ptice, budući da ih može i uzgajati. Takvim prijevodom bi se unijela nova semantička nijansa koja ne postoji u izvornom tekstu. U prevedenoj slici se ovaj izraz prevodi kao *plijen*, dakle koristi se neutralni pojam, koji je rezultat bilo kakvog lova, a ne samo lova na ptice, a i taj pojam se dobro slaže s karakterizacijom ruskih trgovaca kao zvijeri u trgovini.

U istoj rečenici s glazbenim automatom bilo je potrebno donijeti odluku o dodavanju objašnjenja uz naziv pjesme *Bože, čuvaj nam cara*. Iako inače pri prevođenju nije preporučljivo obogaćivati izvorni tekst, u ovom je slučaju to opravdano jer se u rječniku i leksikonu izraza na kraju djela objašnjava kako se radi o bivšoj ruskoj carskoj himni. Havlíček vjerojatno ovo objašnjenje nije smatrao dovoljno bitnim, tj. smatrao ga je

pleonazmom, budući da bi njegovi čitatelji u vrijeme prvih serijskih izdavanja *Slika iz Rusije*, ili barem panslavisti u češkom društvu, znali naziv ruske himne. Kako ovu informaciju suvremeni češki čitatelj može dobiti čitajući priloženi rječnik, ovaj dodatak u hrvatskom prijevodu može se izbrisati pod uvjetom da se prevede i takav rječnik, ali nekakvo objašnjenje je potrebno:

Objašnjenje je ispravno rješenje, ako našem čitatelju promakne nešto, što je za originalnog čitatelja bilo sadržano u djelu, nije ispravno objašnjavati naznaku, dopunjavati prešućeno, nadopunjavati djelo tamo, gdje ni čitatelju originala nije bilo sve potpuno rečeno (Levý 1998: 125).

Kulturološke razlike nisu vidljive samo kod prijevoda općih imenica. Havlíček u prevedenoj slici u prilogu uspoređuje lukavost, snalažljivost i prevarantsku prirodu ruskih trgovaca s Tillom Eulenspiegelom. Till Eulenspiegel je lik koji naravno pripada njemačkoj književnoj tradiciji, ali za njega i češka književnost zna, i to pod istim imenom koje se katkad mijenja samo kako bi se prilagodilo češkom izgovoru. Eulenspiegela prepoznaje i hrvatska publika, ali mnogo poznatija je njegova hrvatska prilagodba Petrica Kerempuh. Ovdje se dakle mora donijeti odluka o otuđivanju ili udomaćivanju prijevoda. Iako Umberto Eco smatra opravdanim udomaćivanje ako se prijevod mora uskladiti s duhom odredišnog jezika (2006: 172), u ovome prijevodu je Eulenspiegel ostavljen u tom obliku, budući da on predstavlja i vremensku odredbu originala osim prostorne i kulturne koja bi se izgubila ako se njegovo ime prilagodi u korist hrvatskih čitatelja kojima je ime Eulenspiegel možda nepoznato.

3.4. Prevođenje ustaljenih i metaforičkih izraza

Iako su ustaljeni izrazi također posebni i razlikuju se od kulture do kulture, obrađeni su u posebnom poglavlju jer se svojom strukturom razlikuju od jednostavnih izraza bez određenih konotativnih značenja. Ustaljeni izrazi prenose ukupno značenje takve fraze, a ne svake riječi pojedinačno, a Jiří Levý daje jasnu uputu kako se prevode ovakve leksičke jedinice:

Kada riječ nema značenja sama za sebe, već samo kao komponenta cjeline, prevodi se cjelina bez obzira na značenje pojedinih slova. Kao leksička jedinica se prevode ustaljene fraze, frazemi i većina narodnih izreka i poslovice (1998: 129).

U tekstu slike *Trgovački stalež* Havlíček koristi ustaljeni izraz, tj. narodnu izreku *kdo s koho, ten toho*, čija se starost može vidjeti i u strukturi veznika s uz akuzativ (Naše řeč 1920). U istome članku navedeno je značenje ove izreke: tko je dovoljno jači od nekoga, njega će napadati. Kako se vidi iz strukture ovog izraza, prijevod pojedinačnih riječi ništa ne bi objasnio, stoga treba pronaći ekvivalentni izraz na hrvatskom jeziku. U ovom prijevodu ova se izreka prevodi frazom *tko jači, taj kvači* koji je najbliži semantički hrvatski ekvivalent, iako je njegova struktura mnogo jasnija od češkog izraza u kojem uopće nema pridjeva i glagola.

Metafora je također kulturološki određena, i Levý piše kako se u prijevodu, ponajprije prijevodu lirike, pribjegava zamjeni metafore usporedbom:

Između usporedbe i metafore ne postoji razlika u biti, nego u koncentraciji: metafora je skraćena, sabijena usporedba...intenzitet i uvjerljivost pjesničke slike raste s njezinim sabijanjem (1998: 147).

Havlíček u prevedenoj slici koristi metaforu *holubičí poctivost*, koja u takvom obliku nije poznata u hrvatskom jeziku. Budući da nema slične životinjske metafore u hrvatskom jeziku, u prijevodu je izbjegnut neoznačeni prijevod, koji bi umanjio ekspresivnost ovog izraza, primjerice, *čisto poštenje*, i originalni izraz je zamijenjen frazemom, *poštenje od glave do pete*. Ovakav obojeni izraz ispunjava istu funkciju ekspresivnosti i ironičnosti u ovom dijelu teksta. Druga Havlíčekova metafora jednostavnije je zamijenjena hrvatskom, budući da postoji i hrvatski ekvivalentni izraz. Havlíček opisujući nastup ruskih trgovaca pri prodaji piše o tuči naziva kojim ga obasipaju ruski trgovci, tj. u originalu *krupobití všech jmen*. Ovaj izraz je preveden hrvatskom metaforom za mnoštvo nečega, također vremenskom pojavom, *kišom*. Vjerojatno zbog srodnosti jezika, i izvorni i odredišni jezik imaju identičnu metaforu za mnoštvo, a u češkom jeziku i kiša funkcionira kao jednakovrijedna metafora. Tuča u češkom bi dakle mogla imati mnogo slikovitije preneseno značenje, koje se oslanja na stvarne fizičke razlike u svojstvima kiše i tuče. U hrvatskom se prijevodu takva slikovitost djelomično gubi, ali ostaje ekspresivnost izraza i identično porijeklo metafore.

4. Zaključak

U ovom radu opisana je prevoditeljska problematika pri prevođenju češkog književnog djela iz 19. stoljeća. Važnost ovog teksta i njegova namjena razjašnjene su kako bi se jasnije opisala problematika prevođenja tako starog teksta. Prijevod ovako starog književnog djela pred prevoditelja postavlja određene probleme jer osim kulturoloških razlika između izvornog i odredišnog teksta, postoji i 170 godina vremenske razlike koji utječu na razumijevanje čak i kod izvornog suvremenog čitatelja, što objašnjava potrebu za rječnicima i leksikonima u raznim češkim izdanjima ove knjige.

Drugi dio rada opisuje prethodno spomenute probleme na primjerima povijesnih semantičkih pojmova, mjernih jedinica i valuta, kulturoloških razlika u jednostavnom leksiku i složenim frazemskim leksičkim cjelinama te citatima i navodi odabrana prevoditeljska rješenja za njih. Potrebno je napomenuti kako su odabrana rješenja subjektivan izbor kojim se nastojala očuvati povijesna i kulturna udaljenost izvornika od originala te na jasan način prikazati češka kultura 19. stoljeća. Takvo rješenje ne mora biti idealan izbor, budući da postoji cijeli raspon mogućih prijevoda, primjerice potpuno udomaćivanje teksta kojim bi se olakšalo čitanje hrvatskom čitatelju.

5. Prilog I- original slike *Trgovački stalež*

měl. — Nedosti toho: po hřbitově chodí s flašinetami a každá rodina některého na hroby svých přivolá, aby tam za dobrou mzdu „na čest nebožtíkům“ zahrál. Koho by nepohnula taková dětinská srdečná scéna, když flašinetář s smeknutou čepicí na hrobě ke cti nebožtíkovi hraje a všichni příbuzní, rovněž bez čepic, okolo něho tiše stojí? Zdálo se mi, jako by mu ještě v hrobě nějakou radost způsobiti chtěli.

Cokoli by snad celá tato věc měla směšného, nahrazuje zas bohatě srdečností, hlubokostí citu, a věřím zajisté, že není ani jediný člověk tak hrubě chladný, aby mu aspoň při úsměvu také slzu z očí nevytlákala.

Tím předpovídným úkazem končím popis svůj gulání; přemýšleji čtenář bude mít příležitost porovnatí onen způsob, kterak Rusové o smrti a zemřelých smýšlejí, s jinými, protivnými obyčeji v jiných zemích. Nechci svůj úsudek jiným vtírati, připomínám však, že již slavný Lessing staré národy, a jmenovitě Řeky velmi za to chválí, že se smrti a hrobem nespojovali strašlivé a ohryzné myšlenky kosy, kostlivců, lebek, hnátů, nýbrž že celá jejich mytla o tom byla tichá, poetická a znak smrti krásný génius s uhaslou pochodní.

ČESKÁ VČELA 19. 8. a 2. 9. 1845

KUPĚČESTVO

Moto: ... und befanden, dass diese Leute, die wir vor grobe Barbaren halten, politisch und diskret genug sein, die oft manchen Deutschen beschämen sollten.
Mandelslo, Morgenländische Reise 1668, I, 83

Cizozemci, a nejvíce Němci, velmi rádi o vši vzdělanosti, o veškerém zřízení ruském myslí, že od nich povstaly. Jmenovitě Němci dle pověstné své učené nadutosti považují se co spasitelé, vykupitelé Rusů, jako by teprv od nich na Rus bylo přišlo všechno blaho, všechnen rozum, všechna kultura!! To dokonce upírám: ne snad pouze proto, že by Němcům velmi málo blaha, rozumu a kultury zbylo, kdyby nimi i jiné národy podělití chtěli, ale nejvíc z té příčiny, že právě to, co jsem dobrého na Rusi shledal, Němce ani sami neznají a že největší část všeho zlého v říši carské německého původu jest. Právě kupecký stav aneb raději kupecká kasta nejvíce jest v Rusích neněmecká, ačkoli by se kupectví sami cizozemci od Rusů učiti mohli; u kupců zachoval se docela starý národní duch. Ne snad aby někdo myslil, že jiní stavové rázu národního ztratili: na celou nejnižší třídu, na muziky, cizozemština dokonce žádného vlivu neměla, ledaže na ně pomohla vymýšleti nové metly a nové útisky, poněvadž však se stav panský zcela odnárodnil, odložil všechno krásné ruského charakteru a přijal všechno ošklivé, co je za hranicí, můžeme nyní jenom dle některých bohatých kupců souditi, jak žil a jak vypadal starodávny ruský *bárin* (bojarin).

Může se vším právem říci, že kupcové, *kupěčestvo*, celý národ ruský reprezentují, i charakter, i způsob života, i vzdělanost; rozmanitost, kterou do této kasty rozličné stupně mohovitosti přivádějí, zvláště se dobře hodí: tu bídný *raznoščik*, který celý svůj kram (časem jen kreditovaný) na hlavě nosí, úplně roven mužiku (sedláku), a tam nesmírný boháč, který s generály stoluje, čtyřmi jezdí, na něhož všechny matky kupecké dětem svým co na příklad ukazují, a mezi oběma ne-

skončená škála kupců, každý tělem i duší, bradou, kaftanem i juchtovinou Rus, dobrák a šelma, ponížený a pánovitý, výborný šejdř a pobožný dárcé almužny, setrný a marnivý, vždy veselého a dobrého rozmaru, podnikavý ke všemu, zároveň tesař a hodinář, kupec, hospodský, lazebník, pachtýř, řemeslník, sklepník. Gogol praví kdesi, že Rus, když jen má pár juchtových rukavic a sekeru, již se ve světě neztratí. Kupcové jsou vlastně městský stav v Rusích, střední stav jsou všichni lidé volní, ačkoli tuze nízkou pod šlechtou stojí, takže ještě mezi kupcovstvem a šlechtou veliká mezera se vyplniti musí, má-li se na Rusi dobrý řád a spravedlivost zavésti. Dle zákona jsou tři rozličné třídy kupců, *gildy* zvané, z kterých každá podle velikosti poplatků i také menší neb větší práva má. Ostatně všichni kramáři a nižší obchodníci na jméno kupce dle zákona práva nemají, neboť již do nejnižší, třetí gildy jen bohati náležeti mohou, jelikož znamenitý roční poplatek skládati musejí. Slovo kupec jest již v Rusi čestným, znamenitým jménem;* také však se i mnohým, kteří vlastně dle práva kupci nejsou, když slušný kabát nosí, co titul uděluje. Nemusi však každý, kdo je kupec, jako u nás právě obchod vésti: i držitelé hostinců, fabrikanti, špekulanti, pachtýři atd. jsou kupcové, neboť kupcovství jest jenom jistý stupeň hodnosti, jistá privilegovanost. K pochopení ruských záležitostí nevyhnutelně jest zapotřebí zvláště o tomto stavu dobré ponětí mít, pročej jej z třech zřetelů čtenářovi představím: v domácnosti, v povolání svém a v poměru k ostatním stavům.

Mátuška Moskva jest co hlavní sídlo obchodu i průmyslu ruského a vůbec co vlastní čistě ruské město také pravým domovem, jakousi vysokou školou kupčestva, tam se čistě ruská rostlina, kupec, nejlépe vede. V Moskvě se také musí charakter ruského kupčestva studovati.

* Tak mě na Volyni židovka, když jsem ji pro dotěravost z pokoje vyhoditi chtěl, s jakousi v sebe důvěrou pozorná činila, že je *kupcová*. Ovšemže s nehrubým prospěchem.

■ 1 ■

„Pozastav se, duše křesťanská, a rozjímej o této přeukrutné tloušťce kupčichy!“ pravil jsem, jda s přítelem a krajanem svým po nábreží u Moskvě-řeky. A před námi se valily tři centnéty člověčího masa ve formě podobné nejvíce venkovským kamnám s vázou: byla to kupčicha, i počali jsme se na ni oba dohromady dívatí, já s mým krajanem napolovic, poněvadž by na jedny oči přišlo mnoho bylo. Na hlavě má každá skoro kupčicha hedvábný šátek zvláštním způsobem těsně okolo hlavy obvinutý, a pak s tou malinkou hlavinkou v poměru k rozsáhlému tělu podobá se velmi nadzmičeným již kamnám aneb, komu by se takové přirovnání nelíbilo, aspoň želvě s vystrčenou hlavíčkou. Šat na těle již poloevropský do módy, avšak drahý, těžký, hedvábný, s kožešinou podšíty a sobolem vykládaný. Po důkladném o té věci přemýšlení soudím za nejprospěšnější, aby si každý čtenář, který se ve své fantazii tak dalece povznést dovede, raději tu kupčichu v letním oděvu představil, neboť by si mnozí dle obyčeje nízkých, utrhačných duší, které všelikou velikost rády snižují, mysliti mohli, že všechna ta podivuhodná obšírnost jenom od řádnosti zimního oděvu pochází. Před ní jde dceruška, rovněž již při těle panenka, neurčená na svět pro nic, než aby dle matčina příkladu ztloustla; pečlivá mátuška ustavičně něco na jejím oděvu poopravuje, falty rovná, šátek stahuje.

Dle estetiky kupecké musí mít krasavice (kromě tloušťky) hezkou bílou, jemnou tenkou pleť, k čemu zvláště ruská báňa (parní koupel) napomáhá, červené tváře jako španělský vosk, co se v nedůstatku krve líčidlem hrubě docílí, a pak — hodné černé zuby. Takové aspoň všechny napofád mají, nebo zavřeny jsouce doma nic jiného nedělají, než louskají ořechy a cukrovinky, zavářky atd. jedí, od čeho pak jako husy na krmníku na váze přibírají. Větší část odívá se jednoduše co do formy oděvu, avšak do bohatých látek, a zdá se mi, že jim ten oděv sluší; jest sice také nejvíce dle módy, avšak dle zastaralé. Jenom menší část nejbohatších hledí se vysoké šlechetě ve všem vyrovnati, i ekypáží, stavbou, nářadím domácím,

krojem, liveřejí služebníků a způsobu, s pláčem však vedle takové vystrojené kupčičky stojí génus vkusu a génus ruské národnosti. Jako z přeplněného vesnického oltáře visí na ní všeliké výrobky módy, hotová manufakturní výstava! O nich by se dalo říci, že se nadarmo snaží zakoreněnou pronikavou juchtovinu zahlušiti ciziským písmem: jsou to ruiny pravé ruské národnosti, z kterých ještě ustavičně skrze násilím zavedené písmo spravedlivá ruská juchta čpí. Co se ostatně jejich duševního stavu týče, těžko by bylo nestrannému člověku rozhodnouti, má-li se dát mezi úhlavními vlastnostmi jejich předek tloušťce, aneb sprostnosti. Krev a mléko podle těla, krev a kroupy podle duše, jak praví Čelakovský v jednom svém epigramu. O nějakém duševním vzdělání se obyčejně ani pro ženský stav nemyslí; mužští nabydou zkušenosti a vzdělání ve světě mezi lidmi, ne pak ve škole, a zavřené ženské rostou a rozprostraňují se jako všechny jiné rostliny. Nesmíme však zapomínat, že dle ponětí východního ženského mnohem níže stojí ve vážnosti než u nás, v každém ohledu jest silnějším pohlaví tuze podřízena. — Ostatně takové ženské zas tu dobrou vlastnost na sobě mají, že se každý mužský v společnosti jejich výborně ve výmluvnosti cvičí: za-ved' řeč, o čem chceš, neodpoví jinak než *da's, točno tak's, něř's* (ano, máte pravdu, ne), a tu má každý nejvýbornější příležitost nabýti obratnost řeči, jelikož tak dlouho, pokud se nerozejdou, sám mluvit musí. Na svých *sobranijách* (resurcích) tak tiše, zkroušeně a nepohnutě sedí, že by si zajisté velmi snadně v jejich vrkočích vracbi hnízdo uplésti mohli! Živé sochy z kaše a z červené řepy.

Jenom z galantních zásad chevalerie se stalo, že jsem dříve o ženách a dcerách kupeckých psal; jakož i každému, kdo si náklonnost dámskou získati chce, velmi rádím ze mne si příklad vzíti. Jinak ovšem mužská část, kupci sami, mnohem jsou důležitější; na důkaz toho nic více říci nemusím, než že by bez kupců žádných kupčích nebylo.

Oblek, zevnitřnost, postavím i zde na počátek dle způsobu

aristokratů, kteří rovněž tak u každého člověka dříve na frak, manžety a vlasy a pak teprv někdy na duši a srdce ohled mívají.

Dlouhý modrý kaftan, okolo těla vlněný pás, brada dlouhá, vlasy dokola přistřižené a před časy pravá ruská huňatá čepice, to jsou vlastně zevnitřnosti ruského kupce. Každá z nich však během času velikou pútku s cizou evropejštinou věští musela k malé neb velké své újmě. Čepice zmizela od návalu západní zdvořilosti tak jako Polabští Slované, tj. dokonce; na jejím místě je německá čepice *furažka, kartuz* s šilem, a to proto, že se kupcům při jejich neslychaně ponížené zdvořilosti výborně hodí k smekání. Přiznávám se, že z nedůstatku vyššího vědeckého vzdělání ani nevím, který národ onen šilt na čepici vynášel, na Němce bych však nejspíše důmnění měl dle jejich známého šosáckého titulkářství a škrobené, odměněné, systematické uctivosti. Buď jako buď, kdo ale dva voutsaté ruské kupce na ulici smeknutím pozdravovati se neviděl, nemůže mít dobrého ponětí o pravé grácičnosti. Bez ilustrace je arci těžko pochopiti; pro milovníky uličné zdvořilosti podotknu jen, že smeknuté čepice dobrou píď nad hlavou drží, přičemž je ruka v celé své délce od těla pryč natažena. „Moje pačtěníje!“ line se jim přitom jak lehký zefýr zmezi vousů.

Cim bohatší kupec, tím více se i ostatní části zevnitřnosti jeho blíží jevropejskému způsobu: kaftanu se dělo tak jako národnosti naši v Čechách, tj. trpěl od Němců mnohé násilí, přistřihovali, našili knoflíky, límce atd., brada a vlasy byly přistřiženy jako svobody přemoženého národu a pas vlněný zůstal jen nejnižším třídám kupectva. Ženy jsou, jako již prvního hřichu v ráji, i těchto provinění proti národnosti hlavní příčinou: čím více se oblek mužů jejich činovnícké evropejštině blíží, tím hrději se na promenádách vedle nich vyplínají. Málodky se však kterému poštěsti tak dokonce cizinou se zahaliti, aby z každého kusu rusalka národnosti plakajíc nevyhlídala; juchta je silná vůně a pročí skrze všechno. I tenkrát, když dle pověstné carské štedrosti v rozdvání řádů, křížků, penízů, pentlíček (též neruská móda) také kupcovi veliký zlatý peníz na široké červené pentli okolo krku

visí, nemůže to nikterak nahradit prostotu a slušnost národního kroje, ba nicému jinému se mi takový odnárodnělý kupec v zástupě neznámenaných svých spolubratřích podobati nezdá než skopcovi se zvoncec, když si hrdě před stádem vyslapuje.

Lépe však než kroj zachovali kupci pravou ruskou národnost se všemi vadami, ale i se vši důstojností. Nejkrásnější národní obyčej vyššího způsobu, které by při odrodilosti šlechticů zajisté dávno byly vyhynuly, chrání se posavad vždy u kupectva; teprv v nejnovějších časech, co se skrze procitlý v Moskvě duch slovanství nějaká opozice proti petrohradské odnárodnělosti děje, počali také mnozí šlechticové z vlastnictví zachovávat některé starootcovské památky. Veliká chyba by byla mysliti si kupectvo ruské necvičené, nevzdělané: ovšem bych, co se zdravého rozumu dotýče, raději vzal jednoho ruského kupce než dva profesory a čtyry úředníky, ačkoli kupci obyčejně do žádných škol nechodí.

Nadějí se, že snad i mnohý z krajanů mých a obyvatelů tohoto našeho království pochopí, že člověk právě v školách zhloupnouti může, jmenovitě když mu tam pan učitel všechnu (často dost mělkou) moudrost vykládá v takovém jazyku, kterému ubohý žáček dokonce nerozumí. Člověk, který se kromě německého jazyka ve školách docela nic jiného nenaučil, nemůže být o nic moudřejší a vzdělanější než rozený Němec, který zholá nic neumí, a nepochopuji, jaká by měla přednost býti nevzdělanosti německé před necvičeností českou. Naopak, ačkoli si hlupák český i německý před pánebohem docela rovni jsou, přece bych, směje dle svého vkusu voliti, již raději českým býti chtěl, dílem z národní náklonnosti, dílem proto, že této šarže každý co rodilý Čech bez všeliké práce a bez sobotálesu velmi snadně a sám od sebe dojíti může!

Škola, v které se ruší kupcové učí, jest obrovská, 2000 geografických mil dlouhá, a široká od Ledového moře až k Černému, jest to celá veliká ruská říše, po které jezdí celý svůj život, vlastníma očima vidí a zkoušejí, vlastní škodou chytrosti nabývají. Takovým cestováním (které i muži často konávají) stává se, že právě kupcové a jiní nižší stavové mnohem ob-

širnější a důkladnější známost ruské zemi, národů v ní, obyčejů, zřízení, práv, sil atd. mívají než šlechta a *taknazvaní* vzdělanější stavové. K víře nepodobná jest nevědomost největší části vyšších stavů ve všem, co se domácnosti týče, všichni skoro celou Evropu lépe znají než svou Rus, a teprv u kupců se člověk nepovědomý na to doptati může, co buď pro potřebu, aneb pro poučení své vědět chce.

„*Klid se po svých, my nečtem žádné knihy!*“ křikne kupec z provincie na roznašeče knih, který mu zboží své schvaluje, a dobře má, neboť sám za něho stojím, že jest moudřejší než spisovatelé oněch knih, které se mu ku koupi nabízejí, co by se tedy z takových knih naučiti mohl pro sebe potřebného a užitečného? Nemysli však nikdo, že dle uvedeného příkladu ruští kupcové dokonce žádných knih nečtou. Ba jest zvláštní kupecká literatura v Moskvě, všechna jen zábavná, která se při vchodech do veřejných zahrad, na trzích atd. prodává a po domech roznáší. Mimoto i ostatní moderní literatura kupcům neznáma není, nejvíce však knihy a rukopisy v církevním jazyku mluví a velmi ochotně čítají, odkud též ono písmáctví se vyvinulo, kterým kupcové před jinými stavy slynou. Mužiky, šlechtu, úřednictvo přamalo o vlastním učení křesťanském a o církevních obyčejích vědí, kromě znamenitých kříže a některých neobyčejnějších věcí jest jim náboženství pravoslavné tak nepovědomo jako busurmanské aneb lamaismus. Jedině kněží a po nich hned kupcové hloubají v svatých knihách, hádají se o víru, a nejvíce mezi kupci povstávají a kvetou všeliké *rozkoře* (seky) a *starověřství*. Jest velmi přiměřeno přirozenosti lidské, že každou věc, o které vřejeji a hlouběji přemýšlíme, hned nějak změnšovati a opravovati počínáme. Nepochopitelně mi vždycky bylo, jak títo kupci, jinak v životě velmi zdravé a moudře smýšlející, jenom v náboženství tak nesmyslní a pověřiví býti mohou, kterak věci, jimž by se v každém jiném pádu pro jejich nesmyslnost a k pravdě nepodobnost jenom vysmívali, přece v náboženství věřiti, ba ctíti mohou! —

Nejen známost nynější vlasti, i přelost její nalézá mezi kupci nejhorlivější pěstitele: ačkoli do tuze vzdálených dob

nesahají národní podání a upomínky, přece jich velmi mnoho mezi lidem, jakožto v písňství necvičeným, koluje. Mnohé z nich zavádají nám příležitost povšimnouti si, jak mezi národy povstaly a ještě povstávají mýty; tak upř. tažení Napoleonovo do Rus a do Moskvy vypravuje lid kupecký již co národní epopeji s mnohými divy a zázraky, a kdyby se jiní lidé na Západu střízlivějším zrakem naň nebyli dívali, zajistě by pak po několika věcích historické dosti sporu práci měli, z motanin těchto divů a zázraků holou pravdu vydobýti. — O všech památkách vědi obyčejně s největší podrobností úplnou zprávu, kterou si v svobodných chvílích v krámích aneb na svých cestách vespolek vypravují; tím samým způsobem udržují se také mezi nimi národní písně, hry, pohádky, báchorky a pověsti. Družné jejich živobytí (v Rusích jsou v každém městě krámy kupecké pohromadě) podává jim nejpěknější k tomu příležitost, a známý sběratel ruských národních památek Sacharov nejvíce od kupců svá data sbírá.

Krásné stránky národního charakteru ruského jeví se právě na kupcích nejpěkněji, dilem také proto, že ani k utlačení, ani k utlačitelům nepatří, požívajíce jakési samostatnosti, neodvislosti a svobody, všechno ovšem jen relativně řečeno. Obyčejně bývají zámožní, neodvislí lidé, přitom však žádných privilegií na útraty spolurodáků svých, jako šlechta, nemají. Citlivá, nevypočtená a nevyrozumovaná dobrosečnost, dobročinnost a úslužnost k lidem a zvířatům jest do ruského charakteru zlatým písmem zapsána.

Před chrámy v neděli shromažďují se nuzní a dle starokřesťanského obyčeje slavějí kupci svátek kromě modlitby i milosrdenství, vycházejíce z chrámu oni i ženy jejich rozdávají po hřstích peněz mezi žebráky.

Vojáci, žebrákům nejbližší stav v Rusích, rovněž po krámích kupeckých buď s pytlím na mouku atd., buď pro kopečky chodívají, a když jsem častěji i na strážích (jako u generálního gubernátora v Moskvě) vojáky v plné uniformě i s ručnicí na mimodoucích žebratí viděl, bývali vždy kupci nejdobročinnější.

Ba i k lotrům a přestupníkům, které na Sibir ženou, nezavazují srdce svá, kolikrát jsem i půl hodiny cesty po moskovských ulicích za takovou grupou chodil a se zalíbením dobrotu ruskou studoval. Vězhové, o kterých, když je ženou, by se prej arci dalo říci, že na spravedlivé i nespravedlivé slunce svítí, jako zvířata na hřbetech velikým vápenným kolem znamenání a svázání jsou, okolo nich s knuty táhnou kozáci a s holemi policejci, některého také kozák pro jistotu na provaze vede. Taková grupa buď časně ráno, aneb podvečer po ulici táhne tiše, smutně na dalekou chladnou procházku: ze všech stran kupcové sami z krámů svých vyběhají a nešťastníkům na cestu almužnu udělují, kozáci i policejci sami pro vězně své často dárky vyprošují a vybírají.

I zvířata se u Rusů pravých dobře mají, nejenže koně své nikdy netrýzní a co nejpřívětivěji s nimi zacházejí, nýbrž i divokému ptactvu život mezi sebou přejí a ulehčují. Nesčíslná hejna divokých holubů hnízí se všude po ruských městách, podobně i vrány a havrani: kupci jim v zimě z zásoby své poskytnou, a obzvláště holubi pro laskavé nakládání tak zkrátí, že všude okolo krámů bez bázně a plachosti poletují a pobíhají.

Některé chvalitebné čistě národní obyčeje rovněž se posud nejvíce mezi kupci zachovaly, tak kupci o velikonočních vykupují vězně, kteří pro dluhy zavřeni jsou, a kteří tolik zámožnosti nemají, alespoň jiným bídným vězňům ve stravě něco přilepšují. Pouštění ptáků na svobodu také jest krásný, a sice dle mého mínění nejkrásnější obyčej velikonoční, který se též skoro výhradně jenom od kupců zachovává, vyjímaje leda některé děti vlastenecky smýšlející několik šlechticů. Každý si u ptáčníků nějakého ptáka koupí, které pak všichni na zvláštním místě nedaleko Kremlu na svobodu pouštějí. Ovšemže větší část ani ten význam nechápe, jaký tato ceremonie má: rád bych ale věděl, jakým právem si Němci výhradný atribut vlastnosti „Gemüthlichkeit“ u nich nazvané přisvojují, když se v tomto ohledu (jak oni sami totiž Gemüthlich-

keit vykládají) nikterak ani s Rusy rovnati nemohou a nesmějí?!

Všeho, co se dobrého pro všeobecnost děje, jsou rovněž kupcové štědrí podporovatelé: sotva se vláda o nějakém novém ústavu dobročinném neb vůbec vlasti užitečném prohlásí, již tu jsou ne s málem, leč s tisíci na příspěvou. Jednotlivých padů, kde kupec až na sta tisíců obětoval, mohl bych mnoho vytknouti.

Chrámové především jsou patrní důkazové štědrosti kupecké a obětí jejich pro všeobecné dobré. Všechno, co se náboženství týče, vystupuje na Rusi velmi vznešeně a nádherně, a největší část bohatství církevního pochází nyní z darů kupeckých. Tak kupci *Semen Prokofjevič Vasiljev* kromě jiných darů na zlatě, na stříbře a šatstvu k mnohým kostelům ještě i sám několik chrámů na své útraty vystavěl, mezi nimi jeden za 300 000 rublů (350 000 zl. v. č.)! V mnohých pověstných chrámech má také kupectvo rozličných měst každé svůj zvláštní drahý obraz, před kterým, když na obchodních cestách svých do toho města přijdou, pobožnost vykonávají. Tak v chrámě *Spasa Preobraženia* v obchodním městě Nižném Novgorodě každé obchodní město ruské, i také Irkutsk (v Sibiři), svůj zvláštní obraz má, před kterým také v čas služeb božích kupcové téhož města stojí.

Tu při příležitosti umístím divnou zprávu, zvláště proto, že jest nejpěknějším důkazem náklonnosti a přítulnosti kupců ke všemu, co jest národní. Častěji již mnohý šlechtic, navrátil se z Itálie a zamilovav si tam veselobarevnou vláskou malbu, doma se pak o to pokusil podobně, to jest dle našeho způsobu malované obrazy do ruských chrámů pověsiti. Ruské *ikony* jsou totiž velmi temné a pošmourné, jenom obličej a ruce jsou vymalovány, ostatek jest z pozlaceného neb postříbeného kovu vyduťtým způsobem pracován. Avšak nikdy se sprostý lid, jakož i kupci před takovými cizozemskými obrazy nemodlí, zdají se jim světské, vždycky se jenom ku svým temným, kovaným *bohům* (tak posud jmenují obrazy svaté) obracují a před nimi jenom svíce hojně rozsvěcující obětují oběť. Onen pak

cizozemský obraz nevšimnut a zanedbán v chrámě visí.

Nedávno teprv procitla na Rusi touha sbíratí dávné historické památky: až posud hnala se tam jedna novota za druhou, takže se na všechno staré zcela zapomínalo. Sběratelé těchto starožitností, knih, peněz, náčiní atd. opět zas nejhlavněji od kupců zásoby své nabývají, mnohý zámožný a vzdělaný kupec v Moskvě, přítel stařiny, sám dosti důležitou sbírku má.

Nejkrásnější příležitost studovati povahu kupeckou jest, kromě národních slavností, při kterých málokterý chybívá, a kromě veřejných obchodních míst a krámů, také hlavně v gostinicích (dle ruského způsobu zřízených hostincích) moskovských, kde oni hlavně jsou panujícím obecnstvím, jelikož šlechta a cizozemci raději do cukráren a hotelů po evropsku zřízených chodívají.

V pravé ruské *gostinici*, která ostatně velmi nákladně zřízena jest, takže se žádný náš pražský hostinec s ní bratrovati neopovází, především v každém pokoji najde veliký svatý obraz, aby se každý vstupující Pravorus měl komu pokloniti. Před každým obrazem visí ustavičně hořící lampa. Svatý obraz větší se v Rusích již zvláštním způsobem, totiž v levém koutě od vchodu, a ne jako u nás jen na jedné stěně, nýbrž tak právě do kouta, že za obrazem trojhranník volného místa se utvoří, jelikož ne zadní plochou, nýbrž jen oběma bokama k stěně přilehá. Kdyby se totiž člověk zrovna do rohu obrátil, stojí *přimo* proti frontu obrazu.

Z jedné jmenovitě okolnosti bych soudil, že tento způsob ještě z pohanských časů Slovanstva pochází. Skoro všude, a zvláště po všich, vždycky v tom levém rohu zvláštní prkénko do koutu zaklíněno jest, na které se pak obraz postaví. Kdyby to místo také původně již pro obraz bylo určeno bývalo, nikdy by takového prkénka zapotřebí nebylo, poněvadž se obraz na hřebek pověsiti může a také skoro vždy věšívá. Zdá se mi tedy, že na tom prkénku stávaly bůžky našich předků, malinké sošky, jaké se až posavad ještě zachovaly, v čem mne i ta okolnost potvrzuje, že Rusové prostě ještě podnes ty svoje obrazy bohy jmenují. Povědomo jest i to, že pravoslav-

ná církev mnohem šetrněji s pohanskými zvyky národů svých naložila než latinská, větší část neškodných ovšem, ba krásných a ctnostných pohanských obyčejů, ku kterým národ skrze mnohá století byl srdce své uvázal, ponechala mu zcela, dajíc jim jenom nějaký křesťanský význam. Proto také všude pravoslavná církev bez krveprolití, bez odporu přijata jest, neboť neurazila nikde nejsvětější, co každý národ má, *národnost, jazyk a svatě, po předcích zděděné obyčeje*. Řekové, Ormjané i Rusové, ačkoli údobí jedné církve, konají přece náboženství své každý v národním svém jazyku. Latinští rozšiřovatelé víry, němečtí mnichové, obyčejně ne tak vzdělání jako Řekové, horlili jenom proti všemu pohanskému vůbec, bez ohledu, je-li to dobré, nebo zlé; oni sami nechápali duch vznešeného učení Kristova. A když se konečně Němci uchopili rozšiřování Kristovy víry jako nějakého dobrého výdělku a nemotorně jako bířicové mečem a palicí hlásali národům nové učení křesťanské lásky, vyjednávajíc si hned desátky co honorár za svou práci, nepotřebí se již diviti, že se tito národové statečně obořili. Nebylať tupost těch, kteří náboženství takovým způsobem hlásané nepřijímali, nýbrž těch, kteří je tak hlásali.

Jak Němci učení Páně vyrozuměli, toho máme až podnes (nepočítaje neslýchané ukrutnosti, které Slovanům Polabským a nám pro víru natropili) nejzávažnější důkaz v taknazvaných ostsejských provinciích. Rytířové němečtí obrátili tamější Litviny, Lotyšy a Čuchonce na křesťanskou víru, zároveň si však tyto tiché a předtím svobodné národy k neslýchanému otroctví podrobili, v kterém až podnes vzdychají. Tak tito dobrodincové oněm národům po smrti sice cestu do nebe otevřeli, zato však jim zde na světě hotové peklo způsobili. Nikde v celé ruské říši není stav sedláků tak bídný, tak utlačenečný, tak otročský, jako právě v těchto ostsejských provinciích, *kde Němcové pány jsou*; a němečtí spisovatelé jsou ještě tak nestydatí, že Rusům a vůbec Slovanům ztotožňují a chlapství vyčítají! Mezi Slovy rabstvo a chlapství nikdy nebylo, jako až podnes u Srbů, bývali si Slované vespolek vždy všichni rovni, jenom zasloužilé a rozumnější poslouchali, nazývajíce

je staršími. Teprv od jiných národů naučili jsme se znáti, co jest otroctví, a sice z jedné strany od Tatarů, z druhé od Němců.

Tuto trochu dlouhou úvahu, myslím, že jsem neučinil bez potřeby: abychom si totiž jak náleží pomyslíli uměli o těch, jenž Rusům za hlavní vinu to pokládají, čemu je sami naučili a v čem se ještě posavad žákové svým mistrům ani nevyrovnali.

Avšak právě jsme nechali našeho kupce vstoupiti do gostinice a pokloniti se především ikoně, nato z něho slušové hospodští, oblečení dle ruského kroje, nejvíce celí bílí, šňali svrchní oděv, on sám na všechny strany co nejzdvůleji a v nejsladších slovech svou úctu složil a nato se svými známými u jednoho stolu usedl. Je-li mladý ještě, neopomine především vytáhnouti *bumažník* (tobolku) a vyložití před sebe na stůl několik set neb tisíc rublů v papírech, přičemž se hrdinsky na všechny strany ohlíží. Pak se počíná jako parní stroj rozhrfivati čajem, nikdy sám jediný, vždy s několika přáteli, čaj pije hořký, drže jen malinký kousek cukru mezi zuby, co se nazývá „*v prikusku*“, nikdy méně než kvartu, ba časem i 15—20 šálků. Znamenatí sluší, že všichni kupcové v celé říši carské a za nimi celý pravoslavný národ piji čaj jedním stereotypním způsobem, takže kdo jednoho viděl, již ví, jak všichni ostatní šálek drží, jak nahybají atd. Celý tento původní způsob vykládání těžko by bylo bez obrázku. Poslouchati přitom nadmíru zdvořilě rozmluvy, které pak mezi sebou v potu tváře vedou, dílem o kupectví, dílem o Rusi, o rozličných znamenitostech v rozličných městech, bývála vždy nejpěknější moje zábava. Veliký nákladný flašinet (častokrát až za 10 000 zl. v. č.), který sám bez točení hraje, když se jen natáhne, ustavičně přitom nejkrásnější kusy z nových oper, národních písní a Bože, zachovej nám cara provozuje; jmenují ten stroj „*mašina*“.

V domácnosti jest jejich život pohodlný, ne pak (obyčejně) nádherný, se služebníky svědomitěji zacházejí než šlechta, velmi rádi dle ruské přívětivosti vidí u sebe hosty a přecpávají a přelívají je vším, co dům dá. Zásady, dle kterých se zřizuje

hostina u šlechty, jsou: raději méně jídel a dobré, a u kupců: raději víc jídel a také dobré. Zvláštní díl města v Moskvě, *Zamokvoreněje* (jako u nás Malá Strana), jest výhradně od bohatých kupců zasednut, v kterém ještě jako starodávný bojaré žijí.

Zábava jejich nejmilejší jest také dostih konný, avšak ne jízdecký, nýbrž na kolách, ve zvláštních k tomu zřízených ohradách, v zimě na ledě a v létě za městem za Petrohradskou bránou, a vždy jako v starořeckém dromu také dokola jezdí. Povoзка k tomu jest velmi lehounká, na nizounkých kolách a jen pro jediného člověka.

I také mezi kupci jsou pošetilci, jenž co opice šlechty také své domy, svůj život po cizozemsku zřizují, cizozemce si co vychovatele svých dětí drží, aby je naučili mluvit „všechny německé jazyky“, tak jmenují v Rusích evropejské řeči, a kdo umí francouzsky, anglicky a německy, o tom se v Rusích říká, že mluví všechny jazyky. Tím ale trati jenom všechnu důstojnost národního ruského charakteru a z cizozemska přebírají jenom směšnosti. Medvěď, byť by byl medvěď, pokavad chodí svobodně, jak jej bůh stvořil, po lese, nahání lidem vážnosti a strachu, když ale s košíkem na hubě po ulicích na provaze taneče, obklápí jej děti a posmívají se mu.

■ 2 ■

Dříve však než čtenářstvu ruského kupce v jeho vlastním povolání představím, budiž mi dovoleno pojednat něco v krátkosti — o taškářství. Dosti všelijak jsem se již narozmýšlel o nějakou vůbec platnou definici této v životě tak hojné věci, posud jsem ale nenašel nic důkladnějšího než: „*Taškář jest ten, kdo jiným něco za pravdu vydává, co sám nevěří*.“ S malou bolestí srdce musím dle této definice ruským kupcům taškářství co podstatnou vlastnost přiřknouti, a jediná útěcha, kterou jim co svým dvouletým přátelům v vděčnosti poskytnouti mohu, jest ta, že také mnozí jiní a větší páni, a to nejen v Rusích, dle též definice do tohoto poctivého cechu taškář-

ského náleží, ačkoli jiné titule mívají a za jiným praporem při procesích chodívají. — Hlavní zásada ruských kupců jest dostati za zboží co možná nejvíce, bez ohledu, stojí-li za to či nic; přitom se již samo rozumí, že špatné zboží, mohou-li, také rádi za dobré prodají. Ruští kupcové dokonce to neznají, co se v obchodu poctivostí nazývá, obchod jest u nich, jako u všech východních národů, vojna bez krveprolití, kdo s koho, ten toho; ošiditi u nich jen znamená býti chytřejším a nikoli za nedovolenou věc se nemá, nýbrž ke cti slouží. Takové smýšlení v krajinách východních vyložití se může z despotství a také s ním docela souvisí. Jak mezi pány a poddaným žádné právo nestojí a moc jediná, ne pak mravní zásada všechno rozhoduje, podobně i v obchodu platí jenom chytrost, síla ducha; jakousi podivnou důsledností považuje se ošizenou býti co pouhý a přirozený následek nezuženosti, a kdo ošiditi dovedl, vzal slušnou náhradu za převahu ducha a chytrost svou. I slovo *obman*, *obmanut* nemá u Rusů tak ošklivý význam jako naše šidba, ošiditi, nýbrž náleží tak jako váha, loket atd. do terminologie kupecké.

Ostatně taková zásada v obchodu není právě preukrutné neštěstí, ba jako každá důslednost i své dobré stránky má. Každý, kdo kupuje u ruských kupců, musí zboží a cenu dobře napřed znáti, a pak což mu škodí, vycení-li kupec šestkrát neb desetkrát výše věc? Nedá přec o nic více, než zač věru stojí. Ruští kupcové nikterak nezakrývají dobrou vůli svou opáliti každého, kdo by se dal, nedělají se poctivými, a není-li tedy lepší zjevný nepřítel než tajný? Němci obzvláště připsují si vždycky poctivost co výhradní monopol svého národu, a jmenovitě Svejcaři slynou odjakživa jako *samá pouhá holubičí poctivost*! Tažme se ale cestopisců a dovíme se, že právě ve Svejcařích tak dobře šiditi umějí jako kdekoli jinde a že právě za štitem své rozhlášené poctivosti tím lépe podskoky své skrývají. Co jest tedy pro svět škodnější, šiditi lidi, kteří se na naši poctivost spoléhají, anebo se vůbec ani za poctivého nevydávati?!

Moskvu bych výhradně nazval metropolí kupčestva ruského, a tím se i snadně vysvětluje, proč až posavad vždy hlav-

ně národnost ruskou a starožitnost reprezentuje proti cizozemskému Petrohradu. Kromě to množství krámů roztroušených po celém rozsáhlém městě jest zvláštní, dosti obšírný oddíl pod Kremlem, v krátkosti *Górod* (město) nazvaný, z pouhých nečistších krámů bez obydlí. Před hlavní, velmi vkusnou frontou tohoto bazaru, která jde na Krásnou plošad (Červený rynek), jest pomník dvou znamenitých vlastenců ruských, Minína a Požárského, kteří svou vlast z velkého nebezpečení vytrhli, a na tom Červeném rynku věčně stojí hejna izvošůků a ekypáž, přivážejících a odvázejících kupovatele a nakoupené věci. Mezi nimi se hemží roznašeči všelikeho drobnějšího zboží, nejvíce jídla, ovoce, cukrovinek, masa, ryb atd. (všechno již k snědku hotové), od kterých kupcové a jejich „prikažčiki“ (mládenci) hojně pro své posilnění kupují a ustavičně jedí a čaj pijí. V samém bazaru představme si systém rovných křížujících se uliček, svrchu krytých; z obou stran každé uličky krám vedle krámu, a sice vždy stejné zboží pro pohodlí kupovatelů vedle sebe; na jednom místě samá obuv, krám za krámem, jinde papír, jinde oděv, jinde plátna, v celé řadě krámů prodávají se jenom svaté kované obrazy, jinde samý jen čaj atd. Rozmanitost zboží mnohem jest větší než u nás, jako vůbec zřízenost obchodu v Rusích daleko výše stojí nad naši. Górod tento nejlépe si každý dle hlavního charakteru představí, když jej nazvu věčným, ohromným trhem a jarmarkem na všechno zboží, co si jen kdo vymyslíti může, neboť z druhé strany, v taknazvaných *Rjadách*, takovýž bazar najdeme na všelikou potravu, rovněž velmi rozmanitý a s velikými sklady.

V tomto Górodě jest vlastní sídlo onoho bezkrevného boje chytrosti s chytrostí, podskoku s podskokem. Známo jest, že Petr Veliký holandským židům na jejich žádost, aby co obyvatele do Rus přijali byli, z pouhé lásky k bližnímu dobrou radu dal, aby na to ani nemysleli, poněvadž by v Rusích jen na mizinu přivedeni byli. Židé sami uznávají s jakýmsi respektem přednost ruských kupců v šmejděch a šachrování a v potřebě k tomu chytrosti, a zajiště Rus žida spíše desetkrát ošiditi dovede než žid Rusa jednou. Jeden žid sám se prohlásil,

že se z jednoho Rusa dva židi uděliti mohou, a že ještě přece celý Rus zůstane. Příčiny této přednosti kladou se hlavně tyto: větší bystrost ducha ruského vůbec před židovským, takže židové více dobré vůle než potřebné chytrosti k šizení mají, pak to, že Rusové šachr již pro své vyrazení milují a židé pouze jen pro výdělek, a pak, že Rus v důvěře na svou prohanost ani úmysl svůj šejdířský zakrývati nechce, jako by hrdě vyzýval kupovatele na souboj v chytrosti.

Nevím, zdali se čtenářové tak budou moci spřáteliti s touto zvláštní vlastností ruských kupců jako já, neboť se vyznati musím, že jsem větší zábavy neměl než pozorovati se svou vlastní škodou celou jejich taktiku a studovati jejich šelmovské kousky. Vždy aspoň nejméně jedenkrát za týden odebral jsem se na několik hodin do Górodu a jistou sumu, kterou jsem si pro své vyrazení přáti umínil, vynaložil jsem na kupování rozličných, ač nepotřebných maličkostí. Kupoval jsem je totiž jen proto, abych se o to pokusil, zdali bych v zápasu s chytrostí ruských kupců v stavu byl zvítěziti, a přiznati se musím, že se mi to skoro nikdy docista nepodařilo. Ačkoli jsem se skoro pokaždé několik nových praktik naučil znáti, přece jsem za čas svého pobytu celou zásobu nevyčerpal, takže mě ještě krátce před odjezdem, když jsem některé na cestu potřebné věci kupoval, přece notně opálil. V celém tom šizení u Rusů panuje tolik eulenšpiglovství (a kdož by se na Eulenšpigla při všem jeho taškárství opravdu zlobiti mohl?), že s ním jest skryto tolik humoru, žertu, ba i dobrosdružnosti, že se mu člověk vlastně přece jen zasmáti musí, třeba se někdy hned po ošizení trochu rozmrzel.

Jako u nás v některých krámech zvláštní jsou nápisy „*Zde se prodává za určitou cenu*“, tak si musíme nad celým Górodem mysliti veliký nápis v oblacích „*Zde se všeobecně dle možnosti šidí*“, a každý, kdo při tom nápisu přece do něho vstupuje, nemá se vlastně, byv ošizen, na nic hořšiti, leda na svou nezkušenost a hloupost. V každém krámu vždy několik příkažčiků sídlo své má, někteří prodávají, někteří pomáhají, tj. spouštějí upř. záclony u oken, když má vstoupiti kupovatel, aby v temnosti některé nedůstatky zboží nepozoroval, někte-

ří zas na kupovatele číhají a co nejzdrovileji je do krámů přivádějí. Jakmile do Górodu nohu postavíš, obklopen jsi hned hromadou takových náhončích, jenž všichni s čepicemi smeknutými a s nejracionálnějšími gesty provolávají: „Što vam's ugodno's? Požalujtě's, sudar! Što izvolit's pakupať's? Gospodin! Gospodin! Barin! (Co se líbí? Račte, pane! Co ráčíte kupovat? Pane! Pane! Pane!)“ A nato přijde celé krupobití všech jmen všeho jen možného zboží, všechno překrásnější, „samýj lučšij, prevaschodnyj, atličnějšij, slavnij, izvěstnyj, pervyj sort“ atd. (nejpříkrásnější atd.), doprovázeno nejzdrovilejšími poklonami. Náš jazyk se nijak nemůže ruskému vyrovnati s ohledem na rozmanitost zdvořilých fráz a rozličných pochvalných přídavek.

„*Zdēs, u meňa's*“ atd. volají všichni, ukazujíce na krámy svých pánů, a odtamtud nás opět takovouže zdvořilou poklonou a smeknutím čepice na koupi zvou. Kolikráte se před osobou, na které již kupcové dle taktu svého pozorují, že mnoho kupovati bude, utvoří celý špalír takových vedoucích ji příkažčiků s smeknutými čepicemi a každý z nich snaží se přívětivostí svého obličje a zdvořilostí řeči své vyniknouti a kupovatele do svého krámu zavést, načež se pak ostatní rozpráší a jiné čížby vyhlížejí; žádný se ale nikdy neopovázá s židovskou dotěrností snad někoho za šat neb za ruku tahati aneb snad jinak tlačenicí hosty obtěžovati.

Nejkomičtější vzhled mívají tyto scény zimního času, když jsou všichni kupcové v huňatých, až na patu dlouhých šubách, obvyčejně včurách, opásání vlněným pásem, poněvadž zdvořilé posuňky a sladké řeči takových huňatých a vousy zarostlých medvědů nepřivýklého k takovým výjevům obzvláště k smíchu popuzují. Tím více ale směšnosti najde se pro pilného pozorovatele: kupka příkažčiků sedí co nejdůvěrněji pohromadě buď v nějakém vypravování aneb při hře; přijde kupovatel, kupci se od přátelské rozmluvy vzhoupí a co nejlípější jeden druhého zboží haněti a svoje vychalovati

* Sprostí Rusové, a jmenovitě Moskvané, když zdvořile mluvíti chtějí, přidávají skoro ku každému slovu na konci s, zkráceno za „sudar“ (pane), a vyslovují tuto sytenci docela zvláštním způsobem.

počne, jeden druhému vytýkají taškárství, šejdířství a rozličné jiné zlé vlastnosti tak dlouho, až se kupovatel do některého krámu uchýlí, načež pak příkažčici ostatních krámů opět co staří nerozdílní přátelé do rozhovoru aneb do hry se dají.

Všude po uličkách bazaru visí veliké svaté obrazy a před nimi hoří lampy, před kterými častěji svou pobožnost v způsobu velikých křížů vykonávají, žádající je o požehnaní své přičinlivosti. Že by snad tato jejich přičinlivost nějak bohu nemilá býti mohla, ani jim nepřipadá. Po ukončení denní práce kupec zavře krám, na všechny čtyry končiny světa hluboce se pokloní a nábožně se přitom křížuje; načež se vespolek se známými sousedy libají a do bytu svého k rodině odcházejí. Přidati totiž musím, že v Rusích nikde ženské ani v krámech, v hostincích, aniž kde jinde na veřejných místech živnosti vésti nepomáhají; Rusové, ačkoli všemožným způsobem obchodu oddáni jsou, přece statečně dle zásad svých předků odporují takovému důstojnost ženskou snižujícímu obyčejí, kterým v západní Evropě kupovatele do krámů a hosty do hostinců lákají. A poněvadž Němci a Francouzi tento svůj obyčej i v Moskvě a jinde na Rusi před očima Rusů vedou, tím více chváliti musíme Rusy, jelikož ne snad z nevědomosti, nýbrž pouze z dobrých zásad ve chvalitebných svých způsobech trvají.

Bychom náležitě uvážili důležitost ruského národního a starodávného obchodu, učiníme rozdíl obchodu zbytečného a nevyhnutelného. *Zbytečným* obchodem zde nazývám cizozemské kupčení v rozličných módních věcech a výrobcích luxusu v nejširším smyslu tohoto slova, dle kterého i francouzské špatné romány a německou filozofii k zbytečným artiklům připočítati musíme. Celý tento obchod jest posavad ještě hlavně v rukou cizinců, jakož také z zahraničních dílen zásoby své dostává, ačkoli se již nyní také sami Rusové i obchodu, i fabrikace takové silně uchopili, a sice tak, že všechno mnohem laciněji, zato ale také méně podařile prodávají.

Potřebný obchod jest vyměňování domácích výrobků

a plodů jednotlivých krajín velikánské ruské říše mezi sebou, který ovšem při takové rozmanitosti krajín a jejich plodů i výrobků předělitý jest. A právě tento obchod jest a byl vždycky v rukou domácích kupců a starodávnost jeho i dobrá zřízenost dokazují nám patrně, že Rusové nikoli na německý rozum čekati nemuseli. Obšírnost zemi ruské, rovnota, odlehlost větších míst od sebe a mnoho jiných okolností navrhovaly a podporovaly zde již od starodávna zřízení zvláštní kupcecké kasty, o které již v pradávných národních písních a památkách určité zmínky se dějí, a sice vždy s jistou uctivostí, takže již tenkrát, a zajisté více než nyní, kupectvo vedle šlechty vážné místo v národu zajímalo.

Celý obchod se vším, co k němu náleží, jako loďařství, vozovnictví, způsoby a obyčej kupecké i samo zboží a hotovení jeho, nese na sobě tak čistý národní ráz a takovou původnost, že se pouze v Rusích vyvinouti a tak zříditi mohl, jak jest. Obchodní svazky rozličných krajů ruských mezi sebou a výměna plodů zavedena jest tam mnohem lépe než kde jinde v Němcích, a v Moskvě se upř. mohou koupiti dary krajů na sta mil vzdálených tak čerstvé a také i laciné, jako by za humny rostly. Živé ryby černomořské a volžské (z řeky Volgy) prodávají se v Petrohradě, sibiřské zaje, archangelské houby v Moskvě a v Oděse, jablka krymská v Petrohradě atd.

Vozatajství jest velmi laciné a rychlé, ačkoli nejsou v Rusích pro nedostatek kamene skoro žádné dělané silnice. Zato však jest na devět měsíců veškerá Rus silnicí, totiž šest měsíců zimních na saních a tři letní na kolách; po celou tuto dobu pohybují se karavany jednokonných izvoštíků s největší rychlostí od jedné strany k druhé s nákladem. Ba i skrze jarní a podzimní bláto proberou se pro lehkost svých vozíků dosti obratně. Přitom ruský izvoštík nehýří tak po hospodách jako naši vozkové (obyčejně Němci), on i jeho koník, s málem spokojeni, nezdražují vozně; letního času obyčejně venku v širém poli nocují, a rozdělavše oheň, v zvláštních kotlicích, které s sebou vozí, prostá jídla si sami vaří.

Také loďařství, jak hlavně na Volze s pásmem jejm, tak i na ostatních řekách, jest hojné, starodávno; lodě všechny

mají zvláštní formu, co možná hodně širokou a ploskou, aby jen mělce ve vodě šly, a jmenovitě na Volze vyvinul se zvláštní stav burlacký (loďařský).

Kdo viděl (arci německýma očima) Moskvu a k tomu ještě výroční ohromný trh v Nižném Novgorodě, zajisté nabude vážného ponětí o rozsáhlosti národního domácího ruského obchodu. Sotva se bude v stavu jiný trh v Evropě vyrovnati ohromností svou nižgorodskému, na kterém se přes tisíc mil vzdálení kupcové sjíždějí. Jediného artikulu, upř. čaje, přiváží se tam za 25—30 000 000 zl. v. č., a povážíme-li, že se čaj za jiné ruské zboží vyměňuje, tedy již jen tento čajný obchod přináší na trh za padesát až šedesát miliónů zboží! Což teprv ostatní věci! Dost toho, že dobrý ruský vlastenec profesor Pogodin, opsav tento trh, u vytržení pak píše: „Ó Rusko, čeho bys nemělo? Čeho bys ještě potřebovalo?... Chvála tobě, dárce našemu Bohu, chvála tobě!“ V čem se arci s profesorem Pogodinem nesrovnávám, ubezpečen jsa, že Bůh ještě přec víc má, než dal, a že Rusko mnohem více ještě potřebuje, než má.

Jsou také některá tak praktická zřízení v domácím obchodu, které jenom ruská bystrotá zavěsti dovede. Tak jsou upř. v Moskvě dvě artěle* kupeckých příkaztíků (commis), každá přes sto údů. Každý úd při vstoupení vloží 1500 rublů asig. (asi 1750 zl. v. č.) do společné pokladnice a za to celá artěl se vším svým kapitálem ručí za jeho poctivost, a každému jednotlivému údů záleží zároveň na dobrém chování ostatních, poněvadž za jejich zlé koucky také svým jménem nahraditi musí; pročez se také sami pilně kontrolují. A pán každý tím raději lidi své z artěle vzíti může, poněvadž o jejich poctivosti již proto ubezpečen jest, že již artěli samé na tom záležitosti musí, aby mezi sebou nejisté lidi neměla. Jest to tedy jakási asekurace na poctivost, zajisté dobrá věc za nynějších časů. Artěl má voleného starostu, který ku konci roku každému údovi dle uznání svého takový podíl vyplátí (neboť se i všechen službu jednotlivých údů do společné kasy přijímají), jaký dle svých schopností zasluhuje.

* Artěl se jmenuje každá společnost, sestoupivší se k nějaké práci neb k nějakému podniknutí, majíc pro ten jistý čas všechno společné.

Jenom cizozemský obchod s ostatní Evropou, pak směnkařství a bankéřství jest posavad ještě hlavně v rukou cizozemců, ačkoli již také domácí kupci silně se toho ujímají. Před založením Petrohradu nebyla Rus s Evropou takřka v žádném obchodním spojení, a když nastalo, uchopili se jej hned nasazení již v Petrohradě cizozemci, jsouce k vývozu a přivozu mnohem způsobilější pro známost evropských jazyků a zemí, která ruským kupcům dokonce chyběla.

Co fabrikanti vyznamenávají se ruští kupcové nejlhálnější tím, že s lidem dělnickým mnohem lidštěji zacházejí než šlechta ve svých fabrikách; stav těchto dělníků jest velmi výhodný a panuje chvalitebná řevnivost jednotlivých kupců mezi sebou, aby se jejich dělníci lépe měli než ostatních.

■ 3 ■

Petr Veliký byl rázný, energický charakter, a takoví lidé mají při všem, co si prověsti umínili, ten obyčej, že po muše na obličejí někomu sedící kamenem házejí, a tak někdy sice muchu zabijí, vždycky však přitom přiteli svému hlavu roztlučou. I Petr pozoroval mnohé veliké nedůstatky ve své říši, ale způsob, jakým si umínil je odstraniti, byl tak škodný, že vlastně praždné blaho pro zem z jeho proměn nevykvetlo, nýbrž jenom mocnost její proti ostatním vládám vzrostla. Petr Veliký jest také příčinou, že nynější kupectvo ruské tak daleko ve vážnosti a v právních pod šlechtou stojí. On teprv položil základ tomu prokletému žebříku činnickému, který v sobě pohltil všechna práva, nezanechav jiným třídám nic než porobu. Hlavní výminka při vstupování do carských služeb — a mimo služby nebylo šlechty — byla svléci ze sebe národního Rusa a obléci cizozemštinu. Kupecký stav, jako všude jinde nejméně odvislý od vlády, nepodrobil se této odnárodilé kaprici Petrově, zato však minuly jej všechny výhody tak stědře obdařené pocizozemstíle šlechty, která se zatím až do nynějších dob tak vysoko nad kupectvo povznese, že každý nejzbytečnější a nejnížší šlechtic čtrnácté sorty na bohatého

a zasloužilého kupce jako z věže dolů hledí. Vysoká stěna děl již nyní kupectvo a šlechtu a jenom nouze ze strany šlechty a hloupá nadutost a marnost ze strany kupectva častokrát je překračují. Chudý, od piky vysloužilý šlechtic aneb některý marnotratník ze staré rodiny činivají někdy „kupčeským dočkám“ (dcerkám kupeckým) nebezpečnou čest, že z nich dělají matky šlechticů, to však jenom vždycky za několikrát sto tisíc hotových rublů věna, a hloupinké kupecké dcerušky vdávají se ochotně za každého, nosí-li jen na kabátě výložek aneb kapouní péra na klobouku.

I staří kupcové za velikou čest si kladou se šlechtou, a obzvláště generálského činu, obcovati. Zvláště při svých hostinách dávají si vždycky mnoho práce, aby aspoň jednoho generála mezi sebou měli, jelikož tím celá hostina panštějšího rázu nabývá, snědla-li se pod prezidentstvím některého převoschoditělstva (titul generála). Tato pošetilost již tak z všeobecně, že v řeči své rozdělují traktace dle velikosti a nádhernosti na dvě třídy: první se jmenuje „oběd s generálem“ a druhá „bez generála“; rozumí se, že také s generálem větší rozmanitost jídel a vín nastává. Avšak jsou i rozumnější kupcové, jenž zanechávají šlechtu v její váze, mezi ni se nepleťou, ale sami se svými dle svého způsobu žijí podle zásady *já pán, ty pán*.

Ostatně se všichni kupcové úřadům a všem procesům jako pekelné cestě vyhýbají, a kdo snad příležitost měl karabáčnictví nižších ruských úředníků na sobě okusiti (chraň ale každého pámbůh!), diviti se jim proto nebude. Také študentů se pilně varují, poněvadž tato ještě holobradá a lehkomyšlná šlechta* ráda si z nich a jejich rodin rozpustilé žerty a urážky tropí.

Postavení kupectva k mužictvu a k nižším třídám volných obyvatelů měst a femesníků jest zato velmi pěkné. Všude u nich jsou kupcové v pravé vážnosti, šlechty se více bojí, a poněvadž stav kupecký každému volnému člověku, je-li jen příčinlivý, otevřen jest, stojí tedy kupci bohatí před celým

* Každý, kdo na univerzitu jest přijat, nabývá již pouze tím právo šlechtictva čtrnácté třídy.

tímto lidem jako vzor, dle kterého také oni k šťastnému a pohodlnému životu dojíti mohou. Také z národní přichylnosti přejí více kupcům, poněvadž se šlechta docela odcizila. — A tak se tedy rozlučme s ruským kupčestvem ne bez mravního naučení, totiž že člověk a národ, když sám sebe si váží, u jiných vážnosti požívá, a naopak bažením po cizotě v posměch upadá. I u nás posavad všechno baží po němčině, ona jest ten generál, kterého si pošetili Čechové zvou, aby jim dodal nádhernosti. Dej bůh, abychom již brzy všichni snídali, obědvali a večeřeli *bez generála!*

ČESKÁ VČELA 14. č. 28. 10. 1845

82

CIZOZEMCI V RUSÍCH

*Ruka pilných panovati bude,
ale kteráž lenivá jest,
platiti bude daň.
Přísl. Salom. XII, 24*

Význam slova *cizozemec* jest tak neurčitý, jako význam slova *národ*, jak patrné z té příčiny, že se jedno z nich druhým určuje. Cizozemcem totiž jmenujeme toho, kdo k našemu národu nepatří; který ale jest náš národ? — Rozličnými běhy historie pomátly se poměry mnohých národů, zvláště evropských, tak velice, že již nyní těžko bývá rozeznati svůj národ od nesvého, našince od cizozemce, a proto se i mnozí za našich dnů v tomto ohledu tak velice matou, že nevědomky cizímu místo svému národu slouží a pomáhají.

Národem sluje v nejčistším a neideálnějším smyslu veliký počet lidského plemene, jenž stejného původu jsa, svým zvláštním jazykem mluví, zvláštní obec (stát) tvoří, zvláštní své náboženství vyznává a zvláštními vlastnostmi a obyčejí od jiných patrně se rozeznává. Ačkoli původně každý národ všechny tyto známky na sobě měl, stalo se přec během věku, že již nyní ztěžka najdeme národ, jenž by byl některou aneb některé z těchto svých vlastností neztratil a jiné za to od cizích národů nepřijal. Jako při jednotlivých lidech vidíme, že se slabochové rádi příkladem jiných a mohutnějších řídí a že silnější duchové rádi smýšlení své ostatním vnucují, zrovna tak děje se mezi celými národy. Každá liška svůj ohon chválí a každý by rád, aby se jiní dle něho spravovali. Tak pozorujeme patrně v dějinách rozličných národů, že vždy národ, jenž nad jiným národem zvítězil, podmaněnému vnucoval neb vnutil své státní zřízení, své náboženství, svůj jazyk, své obyčeje: ba již poroba sama sebou smutný ten následek vleče, že se poddaný rád ve všem dle pána svého řídí, chtěje se mu tak vyrovnati.

Abychom jen jediný, ale rázný toho důkaz viděli, poukazují

83

6. Prilog II- prijevod slike *Trgovački stalež*

Trgovački stalež

Moto: ... und befunden, dass diese Leute, die wir vor grobe Barbaren halten, politisch und diskret genug sein, die oft manchen Deutschen beschämen sollten.

Mandelslo, Morgenländische Reise 1668., I, 83

Stranci i najviše Nijemci veoma rado o cijelom obrazovanju, o svakom ruskom uređenju misle da je od njih poteklo. Posebno Nijemci, prema poznatoj svojoj učenoj umišljenosti smatraju se spasiteljima, iskupiteljima Rusa, kao da je tek od njih u Rusiju stiglo sve dobro, sav razum, sva kultura!! To čak i poričem: ne samo zato što bi Nijemcima veoma malo dobra, razuma i kulture preostalo kad bi ih htjeli i na druge narode podijeliti, već ponajviše zbog tog razloga, što za upravo ono dobro što sam vidio kod Rusa, Nijemci ni sami ne znaju, i što je najveći dio sveg zla u ruskom carstvu njemačkog porijekla. Upravo je trgovački stalež, ili radije trgovačka kasta, ponajviše nenjemačka u Rusiji, iako bi sami stranci od Rusa mogli učiti o trgovini; kod trgovaca se održao posve stari narodni duh. Da ne bi možda netko mislio kako su ostali staleži izgubili narodni karakter: na cijeli najniži sloj, na

kmetove, stranci nisu nikakav utjecaj imali, samo što su pomogli izmisliti nove namete i nove tlake na njih: zato što se pak plemićki stalež potpuno otuđio, odbacio sve lijepo ruskog karaktera i primio sve ružno, što je stiglo preko granice. Sad možemo samo prema nekim bogatim trgovcima prosuditi kako je živio i kako je izgledao drevni ruski *barin* (boljar).

Može se slobodno reći da trgovci, *trgovački stalež*, predstavljaju cijeli ruski narod, i karakter, i način života i obrazovanje; raznovrsnost koju u tu kastu dovode raznolike razine imetka posebno im dobro odgovara: tu bijedni *pokućarac*, koji svu svoju kramu (katkad samo kreditiranu) nosi na leđima, potpuno jednak kmetu (seljaku), a tamo golemi bogataš, koji s generalima objедуje, putuje u zaprezi s četiri konja, koga sve trgovačke majke svojoj djeci pokazuju za primjer, i između njih neograničena skala trgovaca, svaki tijelom i dušom, kaftanom i juhtom Rus, dobričina i zvijer, ponižen i gospodarski, izvrstan varalica i pobožan darivatelj milodara, štedljiv i rasipan, uvijek vesela i dobra raspoloženja, poduzetan u svemu, istovremeno tesar i urar, trgovac, gostioničar, briač, unajmitelj, zanatlija, krčmar. Gogolj negdje kaže da se Rus, koji ima samo par juhtenih rukavica i sjekiru, više u svijetu neće izgubiti. Trgovci su zapravo gradski stalež u Rusiji, srednji stalež su svi slobodni ljudi, iako se nalaze uvelike ispod plemstva, tako da se i dalje između trgovačkog staleža i plemstva treba ispuniti velika praznina, ako se želi uvesti u Rusiji dobar red i pravednost. Prema zakonu postoje tri različita razreda trgovaca, takozvane *gilde*, od kojih svaka prema veličini danaka ima također manja ili veća prava. Uostalom, svi kramari i niži trgovci na naziv trgovca prema zakonu nemaju prava, budući da već najnižoj trećoj gildi mogu pripadati samo bogati jer moraju odvajati značajan godišnji danak. Već je riječ u Rusiji počasnog ugledan naziv², ipak i mnogima koji prema pravima zapravo nisu trgovci, ali kad nose pristojan kaput, koji im stvara titulu. Međutim, ne mora svatko tko je trgovac kao kod nas voditi trgovinu: i vlasnici gostionica, tvornica, poduzetnici, unajmitelji itd. su trgovci, budući da je trgovina samo određeni stupanj statusa, određena privilegija. Za razumijevanje ruskih pitanja neizbježno je potrebno posebno o ovom staležu imati dobru predodžbu, stoga ću ga čitateljima predstaviti iz tri gledišta: u domaćinstvu, u njihovoj struci i u odnosu prema ostalim staležima.

Majčica Moskva je glavno središte ruske trgovine i industrije, i uopće pravi čisto ruski grad te također pravi dom, određena vrsta visoke škole trgovačkog staleža, gdje čisto ruska

² Tako me je u Volinju Židovka, kad sam ju zbog nametljivosti htio izbaciti iz sobe, s određenom samopouzdanosću grdila, da je *od trgovca*. Naravno, neuspješno.

biljka trgovac najbolje raste. U Moskvi se i mora karakter ruskog trgovačkog staleža proučavati.

I.

„Zaustavi se, dušo kršćanska, i promisli o ovoj preokrutnoj debljini žene trgovca!“ govorio sam hodajući s prijateljem i zemljakom svojim po obali rijeke Moskve. A ispred nas se kotrljala tri kvintala ljudskog mesa, u obliku najviše sličnom seoskim pećima s vazom: bila je to žena trgovca i počeli smo ju obojica skupa gledati, ja sa svojim zemljakom svaki polovicu, zato što bi to bilo za jedan par očiju previše. Na glavi skoro svaka žena trgovca nosi svilenu maramu na poseban način tijesno oko glave svezanu, i stoga s tom malom glavicom u odnosu na ogromno tijelo veoma je nalik prethodno spomenutim pećima ili, kome se takva usporedba ne sviđa, barem kornjači s glavom koja izvire. Odijelo na tijelu je napola europsko prema modi, premda je skupo, teško, svileni s podšivenim krznom i ukrašeno hermelinom. Nakon temeljitog razmišljanja o tome, smatram da bi najkorisnije bilo da si svaki čitatelj, koji može svoju maštu tako jako napeti, radije ovu ženu trgovca zamisli u ljetnoj odjeći, jer bi si mnogi prema običaju niskih podcjenjujućih duša, koje svaku veličinu rado smanjuju, mogli pomisliti da je sva ta iznenađujuća širina samo rezultat nabora zimske odjeće. Ispred nje ide kćerka, također već u tijelu lutkica, kojoj na svijetu nije određeno ništa više, nego se prema majčinu primjeru udebljati: brižna majčica neprekidno nešto na njezinoj odjeći popravlja, nabore ravna, maramu skida.

Prema esteticima trgovačkoj, mora ova ljepotica (osim debljine) imati lijepu bijelu, nježnu, finu put, čemu posebno ruska banja (parna kupelj) pripomaže, crvene obraze poput voska za pečate, što se u nedostatku krvi šminkom u velikoj mjeri dostiže i zatim- jako crne zube. Takve barem sve bez iznimke imaju, jer bivajući zatvorene doma, ništa drugo ne rade, nego krckaju orahe i slatkiše, džemove itd. jedu, od čega se kao guske pri tovljenju debljaju. Veći dio odijeva se jednostavnije prema formi odjeće, ali u bogate materijale; i čini mi se da im ta odjeća odgovara; jest doduše također ponajviše prema modi, ali prema zastarjeloj modi. Samo manji dio najbogatijih obraća pozornost da budu u svemu ravne visokom plemstvu, i ekipažom, zdanjem, kućanskim pomagalicama, nošnjom i livrejom slugu i načinom ponašanja: s plaćem, međutim, pored tako urešene žene trgovca stoji genij ukusa i genij ruske narodnosti. Kao s prepunog seoskog oltara, više na njoj svakakvi proizvodi mode, cijela izložba ručnog rada! Za njih bi se moglo reći da se uzalud trude ukorijenjenu oštru juhtu zaglušiti stranim mošusom: to su ostaci prave ruske narodnosti, iz kojih i dalje stalno kroz nasilno uvedeni mošus pravedna ruska juhta zaudara. Osim toga, što se tiče njihova duševnog stanja, teško bi nepristranom čovjeku bilo odlučiti, ima li među njihovim glavnim

osobinama prednost debljina ili glupost. Krv i mlijeko za tijelo, krv i jarma za dušu, kako kaže Čelakovský u jednom svom epigramu. O nekakvom intelektualnom obrazovanju se obično za ženski rod ni ne misli: muškarci stječu iskustvo i obrazovanje u svijetu među ljudima, ne u školi, a zatvorene žene rastu i šire se kao sve druge biljke. Ne smijemo ipak zaboraviti da je prema poimanju na istoku žena mnogo manje važna nego kod nas, u svakom smislu je jačem spolu vrlo podređena. - Uostalom, takve žene imaju tu dobru osobinu, da se svaki muškarac u njihovu društvu uvelike uvježba u elokvenciji: pokreni priču o čemu hoćeš, neće odgovoriti nikako drugačije osim *da's, točno tak's, njet's* (da, u pravu ste, ne), i tu ima svatko najbolju mogućnost razvijanja govorničkih vještina, jer tako dugo dok se ne razidu, mora sam govoriti. Na svojim *sobranijama* (susretima) tako tiho, skrušeno i nepomično sjede, da bi si sigurno vrlo lako u njihovim pletenicama vrapci mogli isplesti gnijezdo! Živi kipovi od kaše i crvene repe.

Samo sam zbog galantnih načela kavalirstva prije pisao o ženama i kćerima trgovaca: kao i svakoga, tko bi htio osvojiti damsku naklonost, srdačno savjetujem da me uzme za primjer. Inače je dakako muški dio, sami trgovci, mnogo bitniji; za dokaz ovoga ne moram reći ništa više nego da bez trgovaca ne bi uopće bilo žena trgovaca.

Odjeću, vanjštinu i ovdje ću staviti na početak, prema načinu aristokrata, koji također tako kod svakog čovjeka prije poštuju frak, manšete i kosu, i tek katkad dušu i srce.

Dugi plavi kaftan, oko tijela vuneni remen, brada duga; kosa je sa strana potkraćena, i prije nekog vremena prava ruska šubara, to zaista opisuje vanjštinu ruskog trgovca. Međutim, svaka je od njih tijekom vremena veliku borbu morala voditi sa stranim europskim utjecajima na malu ili veliku svoju štetu. Šubara je nestala pred naletom zapadne uljudnosti kao polabski Slaveni, tj. čak je na njeno mjesto došla njemačka kapa sa štitnikom i to zato što trgovcima u njihovoj nečuvenoj poniznoj uljudnosti izvrsno odgovara za skidanje s glave. Priznajem, u nedostatku višeg znanstvenog obrazovanja ni ne znam koji je narod zapravo onaj štitnik na kapi izmislio: međutim, najprije bih pretpostavio da su to bili Nijemci zbog njihove poznate filistarske ljubavi prema oslovljavanju i krutom, odmjerenom i sistematičnom iskazivanju poštovanja. Bilo kako bilo, ali tko nije vidio dva bradata ruska trgovca kako se pozdravljaju na ulici skidanjem kape, ne može imati dobru predodžbu o pravoj gracioznosti. Bez ilustracije je to dakako teško shvatiti: za ljubitelje uljudnosti na ulici samo ću pripomenuti da se skinuta kapa dosta vremena drži nad glavom, pri čemu je ruku cijelom dužinom ispružena od tijela. „Moje pačtjenije!“ pronese se istovremeno kao dašak vjetra iz brade.

Što je bogatiji trgovac, to više se i ostali dijelovi njegove vanjštine bliže europskom načinu: kaftan je prošao slično kao naš narod u Češkoj, tj. trpio je od Nijemaca mnoga

nasilja, kratili su ga u više navrata, našili gumbe i ovratnike itd., brada i kosa potkraćene su kao slobode poraženog naroda, a vuneni remen ostao je samo najnižim slojevima trgovačkog staleža. Žene su kao za prvog grijeha u raj u ovom zločinu protiv narodnosti glavni uzrok: što se više odjeća njihovih muškaraca bliži činovničkoj europskoj odjeći, to se one ponosnije na promenadama kraj njih prse. Rijetko kad se nekome tako posreći da se čak stranim stvarima ovije, da ih iz svakog dijela Rusalka narodnosti ne bi plaćući nadgledala; juhta je silan vonj i prosmrdi kroz sve. I onda, kad prema poznatoj carskoj velikodušnosti u dijeljenju redova, križića, novčića, lenti (također neruska moda) također trgovcu veliki zlatni novčić na crvenoj lenti oko vrata visi, to ne može nikako zamijeniti jednostavnost i pristojnost narodne nošnje: čak ničemu drugom takav otuđeni trgovac u masi svojih neodređenih sunarodnjaka ne može mi nalikovati doli ovnu sa zvoncem kad ponosno ispred stada korača. -

Međutim, bolje od nošnje su trgovci sačuvali pravu rusku narodnost sa svim manama, ali i sa svim dostojanstvima. Najljepše narodne običaje višeg reda, koji bi pri skrbi plemstva zasigurno odavno izumrli, brani za sada uvijek trgovački stalež; tek nedavno, što se vidi kroz u Moskvi probuđeni duh slavenstva koji vodi nekakvu opoziciju protiv otuđenosti Sankt Peterburga, počeli su također mnogi plemići domoljubno čuvati neke spomenike praotaca. Velika bi greška bila smatrati ruski trgovački stalež neukim i neobrazovanim: sigurno bih, što se zdravog razuma tiče, radije uzeo jednog ruskog trgovca nego dva profesora i četiri činovnika, iako trgovci inače ne pohađaju nikakve škole.

Nadam se da će možda i mnogi moji zemljaci i stanovnici tog našeg kraljevstva shvatiti da čovjek upravo u školama može zaglupiti, posebno kad mu tamo učitelj svu (često dosta plitku) mudrost objašnjava na takvom jeziku, koji jadni đak ni ne razumije. Čovjek koji osim njemačkog jezika u školama uopće ništa drugo ne nauči, ne može biti ništa mudriji i obrazovaniji od rođenog Nijemca, koji apsolutno ništa ne zna i ne shvaćam kakva bi trebala biti prednost neobrazovanosti njemačke pred neukosti češkom. S druge strane, ako su češka i njemačka budala pred Gospodinom sasvim jednaki, ipak bih, kad bih smio prema vlastitom ukusu birati, radije češka budala htio biti, dijelom zbog narodne naklonosti, dijelom zato što do toga stupnja svaki rođeni Čeh bez puno posla i bez učiteljskih plaća sam od sebe može doći!

Škola u kojoj se uče ruski trgovci je ogromna, 15 tisuća kilometara duga i široka od Sjevernog polarnog do Crnog mora, to je cijelo veliko Rusko Carstvo, po kojem putuju cijeli svoj život, vlastitim očima vide i isprobavaju, na vlastitu štetu uče se pameti. Zbog takvih putovanja (na koja i kmetovi idu) događa se da upravo trgovci i drugi niži staleži mnogo opširnije i temeljitije poznaju rusku zemlju, narode u njoj, običaje, institucije, prava, sile itd.

od plemstva i *takozvanih* obrazovanijih staleža. Vjeri različito je neznanje najvećeg dijela viših staleža u svemu što se tiče njihove kuće, svi gotovo cijelu Europu bolje znaju od svoje Rusije, a tek kod trgovaca čovjek slabije upoznat može upitati, što hoće znati zbog potrebe ili zbog vlastitog učenja.

„*Bježi svojima, mi ne čitamo knjige!*“, vikne trgovac iz provincije na prodavača knjiga, koji mu svoju robu hvali, i u pravu je i sam stojim iza njegovih riječi, da je mudriji od pisaca tih knjiga, koje mu se nude na kupovinu, što bi dakle on iz takvih knjiga naučio potrebno i korisno za sebe. No, da ne misli nitko da prema navedenom primjeru ruski trgovci nikakve knjige ne čitaju. Čak je posebna trgovačka literatura u Moskvi, sva samo zabavna, koja se na ulazima javnih parkova i na sajmovima prodaje i po kućama raznosi. Osim toga i ostala moderna književnost trgovcima nije nepoznata, međutim, najviše vole knjige i rukopise na crkvenom jeziku i veoma rado čitaju, odakle se također razvilo ono poznavanje vjerskih tekstova, po kojem su trgovci slavniiji od drugih staleža. Kmetovi, plemstvo, činovnici premalo o vlastitom kršćanskom učenju i crkvenim običajima znaju: osim znaka križa i nekih najčešćih rečenica im je pravoslavna vjera tako slabo poznata kao islam ili lamaizam. Samo popovi i odmah iza njih trgovci duboko razmišljaju o svetim knjigama, svađaju se o vjeri, i najviše među trgovcima nastaju i razvijaju se svakakvi *raskoli* (sekte) i *starovjerje*. Veoma je primjereno ljudskoj prirodi da svaku stvar koja nam se previre u glavi i o kojoj dublje razmišljamo, odmah počnemo nekako mijenjati i popravljati. Nerazumljivo mi je uvijek bilo kako ti trgovci, koji inače u životu veoma zdravo i mudro promišljaju, samo u vjeri tako nerazumni i praznovjerni mogu biti: kako stvarima, koje bi u svakom drugom slučaju zbog nerazumnosti i zbog neodgovaranja istini samo ismijavali, mogu ipak u vjeri vjerovati, čak ih štovati!! -

Ne samo poznavanje sadašnje države, već i njezina prošlost nalazi među trgovcima najgorljivije poklonike: iako do vrlo udaljenih vremena ne dosežu narodna predaja i sjećanja, ipak ih dosta kruži među ljudima koji nisu vični pisanju. Mnoge od njih daju nam mogućnost da vidimo kako su u narodu nastali i nadalje nastaju mitovi: tako o primjerice Napoleonovu pohodu na Rusiju i Moskvu pričaju trgovci već narodni ep s mnogim čudnovatim i čudesnim događajima, i kad bi drugi ljudi na zapadu trijeznije gledali na njih, sigurno bi za nekoliko problema povjesničari imali velik posao iskopavanja gole istine iz spleta tih čudesa. - O svim spomenicima inače znaju do najvećih detalja potpunu priču, koju su si u slobodnim trenucima u trgovinama i na svojim putovanjima uzajamno pričali; istim se načinom održavaju isto tako među njima narodne pjesme, igre, bajke, priče i legende. Njihov društveni život (u Rusiji su u

svakom gradu trgovine trgovaca na istom mjestu) pruža im najbolju mogućnost za to, a poznati sakupljač ruskih narodnih priča Saharov najčešće od trgovaca skuplja svoje podatke.

Lijepa strana narodnog ruskog karaktera prikazuju se najbolje upravo na trgovcima, djelomično i zato što ne pripadaju ni potlačenima ni potlačiteljima, uživajući određenu samostalnost, neovisnost i slobode, sve dakako samo relativno govoreći. Inače su bogati, neovisni ljudi, pritom ipak bilo kakvih privilegija na troškove svojih zemljaka poput plemstva nemaju. Osjećajna, neproračunata i nerazjašnjiva brižnost, milosrdnost i uslužnost prema ljudima i životinjama je u ruski karakter zlatnim slovima upisana.

Pred crkvama se nedjeljom skupljaju siromašni i prema starokršćanskom običaju slave trgovci praznik osim molitvom i milodarima, izlazeći iz crkve oni i njihove žene dijele šake novca među prosićima.

Vojnici, prosićima najbliži stalež u Rusiji, također idu po trgovinama trgovaca ili s vrećom za brašno itd. ili idu po kopejke, a kad sam češće i na stražama (primjerice kod glavnog gubernatora u Moskvi) vidio vojnike u punoj uniformi i s puškama kako prose od prolaznika, uvijek su trgovci bili najmilosrdniji.

Čak i za zločince i prijestupnike koje tjeraju u Sibir imaju srca: koliko sam puta i pola sata puta po moskovskim ulicama hodao za takvom skupinom i s užitkom proučavao rusku dobrotu. Zatvorenici, za koje bi se kad ih tjeraju, istina, navodno moglo reći da sunce izlazi nad pravednima i nepravednima, svezani su i označeni kao životinje velikim krugom od vapna na leđima, okolo njih s knutovima vuku se Kozaci i sa štapovima policajci, ponekoga Kozak radi sigurnosti vodi i na konopu. Takva se skupina ili rano ujutro ili predvečer vuče ulicom, tiho, tužno, na daleku hladnu šetnju: sa svih strana trgovci sami iz svojih trgovina istrčavaju i nesretnicima daju milodar za put, Kozaci i policajci sami često mole i skupljaju poklone za svoje zatvorenike.

I životinje kod pravih Rusa dobro žive, ne samo da konje nikad ne muče i najviše se prijateljski s njima ophode, već i divljim pticama žele i olakšavaju život među sobom. Bezbrojna jata divljih golubova gnijezde se posvuda po ruskim gradovima, slično kao i vrane i gavrani, trgovci ih zimi hrane iz svojih zaliha, a posebno su golubove zbog brižnog postupka tako pripitomili da svuda okolo trgovina bez straha i plahosti poletavaju i trčkaraju.

Neki hvalevrijedni čisto narodni običaji također su se dosad najviše očuvali među trgovcima, tako primjerice za Uskrs otkupljuju zatvorenike koji su zatvoreni zbog dugova, a oni koji toliki imetak nemaju, barem ostalim bijednim zatvorenicima pomažu hranom. Puštanje ptica na slobodu je također lijep i, doduše prema mom mišljenju, najljepši uskršnji običaj koji se također skoro isključivo održao kod trgovaca, isključujući samo neku djecu

nekoliko plemića domoljubnih ideala. Svaki si od trgovca pticama kupi neku pticu, koje onda svi s posebnog mjesta nedaleko od Kremlja puštaju na slobodu. Dakako da veći dio ni ne razumije značenje koje ta ceremonija ima, ali rado bih znao kojim pravom si Nijemci isključivo svojstvo osobine kod njih zvane „*Gemütlichkeit*“ ili brižnosti prisvajaju, kad se u tom smislu (kako oni sami naime brižnost objašnjavaju) nikako ne mogu ni ne smiju usporediti s Rusima?!

Sve dobro što se odvija za javnost također trgovci velikodušno podupiru: čim vlada objavi stvaranje neke nove dobrotvorne institucije ili uopće korisne državi, već su tu ne s malim iznosima, već s tisućama za donacije. Pojedinačnih primjera kad je trgovac dao do sto tisuća mogao bih mnogo navesti.

Crkve su posebno vidljivi dokazi velikodušnosti trgovaca i njihove žrtve za javno dobro. Sve što se tiče vjere u Rusiji se ističe kao veoma uzvišeno i prekrasno: i najveći dio crkvenog bogatstva je sada rezultat darova trgovaca. Tako je primjerice trgovac *Semen Prokofjevič Vasiljev*, osim ostalih darova u zlatu, srebru i odijelima mnogim crkvama, još i sam nekoliko crkava o vlastiti trošak opremio, između ostaloga i jednu za 300 tisuća rubalja (350 tisuća guldena). U mnogim poznatim crkvama također ima trgovački stalež raznih gradova svaki svoju posebnu skupu sliku, pred kojom, kad dolaze u taj grad na trgovačkom putu, izvršavaju vjersku dužnost. Tako u crkvi *Isusova preobraženja* u trgovačkom gradu Nižnjem Novgorodu svaki ruski trgovački grad kao i Irkutsk (u Sibiru) imaju svoju posebnu sliku, pred kojom i za vrijeme bogoslužja trgovci tog grada stoje.

Za ovu priliku ovdje ću smjestiti i čudnu zgodu posebno zato što je najbolji dokaz naklonosti i odanosti trgovaca svemu što je narodno. Često su već mnogi plemići, vrativši se iz Italije i zaljubivši se tamo u talijansko slikarstvo veselih boja, slično tome pokušali doma, to jest prema našem načinu oslikane slike objesiti u ruske crkve. Ruske su *ikone* naime veoma tamne i turobne, samo su lice i ruke oslikani, ostatak je riza izrađena od pozlaćenog ili posrebreneog metala. Međutim, nikad se prosti narod, kao i trgovci pred takvim stranim slikama ne moli, čine im se svjetskima: uvijek se samo svojim tamnim metalnim *bogovima* (kako još nazivaju svete slike) okreću i samo pred njima mnogobrojnim osvijetljenim svijećama prinose žrtvu. Ona pak strana slika neprimijećena i zanemarena u crkvi visi.

Tek nedavno osjetili su u Rusiji želju skupljati stare povijesne spomenike: donedavno se tamo trčalo za svakom novinom, tako da se na sve staro potpuno zaboravljalo. Sakupljači tih antikviteta, knjiga, novaca, alata itd. opet baš uglavnom od trgovaca dobivaju svoje zalihe: mnogi imućni i obrazovani trgovci u Moskvi, prijatelji starina, sami imaju dosta značajne zbirke.

Najljepša mogućnost proučavanja trgovačkog karaktera je, osim narodnih veselja, pri kojima malo koji nedostaje, i osim javnih trgovačkih mjesta i trgovina, uglavnom u gostionicama (prema ruskom načinu uređenih gostionica) moskovskim, gdje su oni uglavnom klijentela: jer plemstvo i stranci radije posjećuju slastičarne uređene na europski način.

U pravoj ruskoj *gostionici*, koja je uostalom veoma skupo uređena, tako da se nijedna naša praška gostionica s njome ne usuđuje bratimiti, prvo ćeš u svakoj sobi naći veliku svetu sliku, kako bi se svaki Rus pravoslavac koji ulazi imao kome pokloniti. Ispred svake slike visi lampion koji stalno gori. Sveta slika postavlja se u Rusiji čak na poseban način, naime u lijevom kutu od ulaza i ne kao kod nas samo na jednom zidu, već tako upravo u kut, da iza slike ostaje trostrani slobodni prostor, zato što se ne naslanja stražnjom plohom na zid, već samo s obje strane. Kad bi se naime čovjek okrenuo ravno prema kutu, stajao bi *točno* ispred prednjeg dijela slike.

Zbog jedne bih posebne okolnosti prosudio da ovaj način još iz poganskih vremena slavenstva dolazi. Skoro svuda i posebno u selima uvijek je u tom lijevom kutu posebna daska namještena u kutu, na koju se zatim postavlja slika. Kada bi to mjesto izvorno također bilo određeno za sliku, nigdje takva daska ne bi bila potrebna, jer se slika može postaviti na čavao i tako se skoro uvijek postavlja. Stoga mi se čini da su na toj daski stajali bogovi naših predaka, mali kipići, kakvi su se dosada još sačuvali, a moje mišljenje potvrđuje i ta okolnost da prosti Rusi još danas te svoje slike bogovima nazivaju. Poznato je i to da je pravoslavna crkva mnogo pažljivije s poganskim običajima svojih naroda postupala od rimske: veći dio bezopasnih dakako, čak lijepih i moralnih poganskih običaja, uz koja je narod kroz mnoga stoljeća vezao svoje srce, ostavila mu je potpuno, pripisujući im samo neko kršćansko značenje. Zato je također pravoslavna crkva svuda bez krvoprolića i bez otpora primljena: nije naime nigdje uvrijedila najsvetije što svaki narod ima, *narodnost, jezik i svete, od predaka naslijeđene običaje*. Grci, Armenci i Rusi, iako udovi jedne crkve, ipak ispovijedaju svoju vjeru svaki na svom narodnom jeziku. Rimski širitelji vjere, njemački redovnici, inače ne tako obrazovani kao Grci, samo su bjesnili protiv svega poganskoga uopće, bez obzira je li to dobro ili zlo: oni sami nisu razumjeli duh uzvišenog učenja Kristova. A kad su se konačno Nijemci uhvatili širenja Kristove vjere kao nekog dobrog izvora primanja i nezgrapno kao nadglednici mačem i ognjem naviještali narodima novo učenje kršćanske ljubavi, dogovarajući si odmah desetine kao honorar za svoj posao: ne treba se više čuditi da su se ti narodi hrabro borili. Jer nije to bila nabusitost tih koji su vjeru tako naviještenu primali, već onih koji su je tako naviještali.

Kako su Nijemci razumjeli učenje Gospodinovo imamo još i danas (ne računajući nečuvane okrutnosti koje su polabskim Slavenima i nama zbog vjere priuštili) najčvršći dokaz u takozvanim pribaltičkim provincijama. Njemački vitezovi pokrstili su tamošnje Litavce, Latvijce i Fince, međutim, istovremeno su te tihe i prije toga slobodne narode nečuvanom ropstvu podvrgnuli, u kojem sve do danas uzdišu. Tako su ti dobročinitelji ovim narodima nakon smrti naime put na nebo otvorili, no, zato su im pravi pakao na zemlji uzrokovali. Nigdje u cijelom Ruskom carstvu nije stalež seljaka tako bijedan, tako potlačen, tako porobljen kao upravo u pribaltičkim provincijama *gdje su Nijemci gospodari*: a njemački su pisci još i tako besramni da Rusima i uopće Slavenima spočitavaju porobljavanje i podčinjenost?! Među Slavenima ropstva i pokornih odnosa nikad nije bilo, kao danas kod Srba bili su si Slaveni uzajamno uvijek svi jednaki, samo su slušali zaslužene i razumnije, nazivajući ih starješinama. Tek od drugih naroda smo naučili što je ropstvo, i to s jedne strane od Tatara, a s druge od Nijemaca.

Ovaj malo duži osvrt mislim da nisam naveo bespotrebno: kako bismo sami naime znali kako treba razmisliti o onima koji Rusima za glavnu krivnju smatraju ono što su ih sami naučili i u čemu se još dosad učenici ni približili nisu učiteljima.

Međutim, naš je trgovac upravo ušao u gostionicu i poklonio se posebno ikoni, zatim poslugama gostionice, obučena prema ruskoj nošnji, uglavnom potpuno u bijelom, s njega skida gornji sloj odjeće, on sam na sve strane što uljudnije i najslađim riječima iskazuje svoje poštovanje i zatim sa svojim poznanicima sjeda za jedan stol. Ako je mlad, još će i zanemarujući prije svega izvaditi *bumažnik* (novčanik) i izvaditi pred sebe na stol nekoliko stotina ili tisuća papirnatih rubalja, pri čemu će se ponosno na sve strane okretati. Zatim se počne kao parni stroj zagrijavati čajem, nikad sam, uvijek s nekoliko prijatelja, čaj pije vruć, drži samo komadić šećera između zubi, što se naziva „*u predgrizu*“, nikad manje od litre, čak povremeno i 15 do 20 šalica. To bi značilo da svi trgovci u cijelom ruskom carstvu i uz njih cijeli pravoslavni narod pije čaj na jedan stereotipnan način, tako da tko je jednoga vidio, već zna kako svi ostali drže šalicu, kako je naslanjaju itd. Cijeli ovaj izvorni način teško bi bilo objasniti bez slike. Pritom slušati pretjerano uljudne razgovore koje zatim vode znojnih lica, sad o trgovini, sad o Rusiji, o raznim poznatim mjestima u raznim gradovima, uvijek mi je bila najdraža zabava. Veliki skupi glazbeni automat (često za čak 10 tisuća guldena) koji sam pušta glazbu bez okretanja, kad se samo navije, stalno pritom pušta najljepše dijelove iz novih opera, narodne pjesme i carsku himnu „Bože, čuvaj nam cara“; taj stroj nazivaju „*mašina*“.

U domaćinstvima je njihov život lagodan, nije pak (obično) genijalan, sa slugama postupaju savjesnije od plemstva, veoma rado prema ruskoj ljubaznosti primaju goste i tove i opijaju ih svime čega u kući ima. Načela prema kojima se organizira gozba kod plemstva je radije manje jela, ali da je dobro, a kod trgovaca radije više jela, i da je također dobro. Poseban dio grada u Moskvi, *Zamoskvorječije* (kao kod nas Malá Strana), zauzeli su isključivo bogati trgovci, u kojem još kao drevni boljari žive.

Njihova najveća zabava su utrke konja, ali ne jahačke, već u zapregama, oko posebnih za tu svrhu napravljenih ograda, zimi na ledu, a ljeti van grada iza Vrata Sankt Peterburga, i uvijek se kao u utrkama antičkih Grka također vozi ukrug. Vozilo koje se dodaje je veoma lagano na niskim kotačima i samo za jednu osobu.

I među trgovcima također ima budala, koji kao majmuni plemstva također svoje kuće, svoj život prema stranim vrijednostima uređuju, drže strance kao odgajatelje svoje djece, kako bi ih naučili govoriti „sve njemačke jezike“, kako se u Rusiji nazivaju europski jezici, a tko zna francuski, engleski i njemački, za njega se u Rusiji kaže da govori sve jezike. Ali time gubi samo sve dostojanstvo narodnog ruskog karaktera i iz tuđine dobivaju samo smiješne stvari: Medvjed, kad bi bio medvjed, kad hoda slobodno kako ga je Bog stvorio, po šumi, ispunjava ljude poštovanjem i strahom, ali kad s brnjicom na gubici po ulicama na konopu pleše, okružuju ga djeca i smiju mu se.

II.

Ali prije nego što čitateljstvu ruskog trgovca u njegovoj vlastitoj struci predstavim, dozvolite mi da raspravim o nečemu ukratko - o varanju. O svakojakim sam načinima već razmišljao kako definirati nekakvom općenitom valjanom definicijom tu u životu tako obilnu stvar, ali dosad nisam našao ništa temeljitije od: „*Varalica je onaj koji drugima nešto za istinu predstavlja, a sam u nju ne vjeruje.*“ S nemalom boli u srcu moram prema toj definiciji ruskim trgovcima varanje kao temeljnu osobinu pripisati, a jedina utjeha koju im kao svojim dvogodišnjim prijateljima iz zahvalnosti mogu pružiti, jest ta da i mnoga druga i veća gospoda, a ne samo u Rusiji, u taj čestiti ceh varalički pripadaju, iako druge titule imaju i za drugim zastavama pri procesijama hodaju. - Glavno načelo ruskih trgovaca je pridodati za robu što više moguće, bez obzira vrijedi li toliko ili ne; pritom se već samo razumije da lošu robu, ako mogu, također rado pod dobru prodaju. Ruski trgovci čak i ne znaju za nešto što se u trgovini naziva poštenjem; trgovina je kod njih, kao kod svih istočnih naroda, rat bez krvoprolića, tko jači, taj kvači, prevariti kod njih samo znači biti lukaviji i nikako se ne smatra nedozvoljenim, već na čast služi. Takav nazor u istočnim krajevima može se rastumačiti s pomoću despotizma i također je s njime sasvim povezan. Kako između

gospodara i podanika ne postoji nikakvo pravo i samo moć, ne nikakvo moralno načelo, sve određuje, slično i u trgovini vrijedi samo lukavost, snaga duha, takvom čudnom dosljednošću smatra se biti prevaren kao puka i prirodna posljedica neiskustva, a tko je uspio prevariti, uzeo je pristojnu nadoknadu za nadmoć duha i lukavost svoju. I riječ *obman*, *obmanut* nema kod Rusa tako loše značenje kao naše prevara, prevariti, već pripadaju kao vaga, lakat itd. u terminologiju trgovaca.

Uostalom, takvo načelo u trgovini nije baš preokrutna nesreća, čak kao svaka dosljednost ima i svojih dobrih strana. Svatko tko kupuje kod ruskih trgovaca mora dobro robu i cijenu unaprijed znati, i zatim što mu šteti, ocijeni li trgovac šest ili deset puta više stvar? Ne da pak ništa više, nego što uistinu vrijedi. Ruski trgovci nikako ne skrivaju svoju dobru volju prevariti svakoga, tko se da prevariti, ne prave se čestitima, a nije li dakle bolji vidljivi neprijatelj od tajnoga? Posebno si Nijemci uvijek pripisuju poštenje kao isključivi monopol svoga naroda, a posebno su Švicarci poznati oduvijek kao *samo poštenje od glave do pete*! Ali upitamo li putopisce, doznat ćemo da upravo u Švicarskoj tako dobro kao bilo gdje drugdje znaju varati i da upravo za štitom svog razglašenog poštenja tim bolje svoje varke skrivaju. Što dakle više šteti svijetu, varati ljude koji se pouzdaju u naše poštenje, ili se uopće ne predstavljati kao poštenjaci?!

Moskvu bih isključivo nazvao metropolom ruskog trgovačkog staleža, i time se lako objašnjava zašto sve dosad prije svega rusku narodnost i starinu predstavlja nasuprot tuđinskom Sankt Peterburgu. Osim tog mnoštva trgovina razbacanih po cijelom gradu, postoji i posebni, dosta veliki dio pod Kremljom, skraćeno nazvani *gorod* (grad), od jednostavnih bezbrojnih trgovina bez zgrada. Ispred glavnog, veoma ukusnog pročelja tog bazara, koje izlazi na Crveni trg je spomenik dvojice znamenitih Rusa, Minina i Požarskoga, koji su svoju državu iz velike pogibelji istrgnuli, i na tom Crvenom trgu vječno stoji gomila fijakera i ekipaža koji dovoze i odvoze kupce i kupljene stvari. Među njima se komešaju prodavači sitnijih stvari, najviše za jelo, voća, slastica, mesa, ribe itd. (sve već pripremljeno za jesti) od kojih trgovci i njihovi „prikažčiki“ (pomoćnici) obilno kako bi se osvježili kupuju i stalno jedu i čaj piju. U samom bazaru zamislite sustav ravnih iskrižanih uličica odozgo natkrivenih, s obje strane svake uličice trgovina pored trgovine, i doduše uvijek ista roba jedna pored druge kako bi se osigurala udobnost kupaca, na jednom mjestu samo obuća, trgovina za trgovinom, drugdje papir, drugdje odjeća, drugdje tkanina, u cijelom redu trgovina prodaju se samo svete kovane slike, drugdje jedino čaj itd. Raznovrsnost robe uvelike je veća nego kod nas, i uostalom uređenost trgovina u Rusiji mnogo je bolja nego kod nas. Ovaj grad najbolje si svatko može zamisliti prema glavnom karakteru, kad ga nazovu

vječnim, ogromnim sajmištem i velesajmom za svu robu, na koju samo morate pomisliti, naime s druge strane u takozvanim *Rjadama* takav bazar možete vidjeti za svakojake prehrambene proizvode, također veoma raznovrstan i s velikim podrumima.

U tom je gradu pravo sjedište onog rata bez krvi, lukavosti s lukavošću, varke s varkom. Poznato je da je Petar Veliki nizozemskim Židovima na njihov zahtjev, kako bi ih kao stanovnike Rusije primili, iz puke ljubavi prema bližnjemu svome dobar savjet dao, da na to ni ne misle, jer bi u Rusiji samo spali na prosjački štap. Židovi sami priznaju s određenim poštovanjem prednost ruskih trgovaca pri krami i špekuliranju i za to potrebnu lukavost, i zasigurno će Rus prije Židova deset puta uspjeti prevariti nego Židovi Rusa jednom. Jedan je Židov sam izjavio da se od jednog Rusa mogu napraviti dva Židova i da im onda još i cijela Rusija ostane. Kao uzroci ove prednosti navode se uglavnom ovi: općenito veća oštroumnost ruskog duha od židovskog, tako da Židovi više dobre volje od potrebne lukavosti za prevaru imaju, zatim to da Rusi špekulaciju vole samo zato da se zabave, a Židovi samo radi zarade, i zatim zato što Rus u pouzdanosti u svoje umijeće ni svoju prevarantsku nakanu ne želi sakrivati, kako bi ponosno pozivao kupca na sukob lukavošću.

Ne znam hoće li se čitateljima omiliti ova posebna osobina ruskih trgovaca kao meni, jer moram priznati da se nisam bolje zabavljao nego kad sam na vlastitu štetu promatrao cijelu njihovu taktiku i studirao njihove zvjerske poduhvate: Uvijek bih barem jednom tjedno na nekoliko sati otišao do grada i određenu sumu, koju sam za svoju zabavu namijenio, potrošio bih na kupovinu različitih i nepotrebnih sitnica. Kupovao sam ih naime samo zato da bih vidio jesam li u stanju u natjecanju s lukavosti ruskih trgovaca pobijediti, i moram priznati da mi to skoro nikada nije potpuno uspjelo. Iako sam nakon skoro svakog odlaska znao naučiti nekoliko novih trikova, ipak nisam za vrijeme svoga boravka iscrpio svu zalihu: tako su me još nedugo pred odlaskom, kad sam neke stvari potrebne za put kupovao ipak temeljito oderali. U cijelom tom varanju kod Rusa vlada takav duh Eulenspiegela (a tko bi se na Eulenspiegela unatoč svom njegovom varanju uistinu mogao srditi?), iza njega se skriva toliko humora, vica, čak i brižnosti, da mu se čovjek zapravo može tek samo nasmiјati, iako se nekad odmah nakon prijevare malo uvrijedio.

Kao kod nas, u nekim trgovinama posebni su natpisi: „*Ovdje se prodaje za određenu cijenu*“, tako si moramo nad cijelim gradom zamisliti veliki natpis u oblacima: „*Ovdje se posvuda prema mogućnosti vara*“, i svatko tko i s tim natpisom ulazi u grad ne smije se zapravo, kad bude prevaren, na ništa ljutiti, osim na svoje neiskustvo i glupost. U svakoj trgovini uvijek nekoliko pomoćnika posluje, neki prodaju, neki pomažu, tj. spuštaju primjerice zavjese na prozorima prije ulaska kupaca, kako ne bi u tami neke nedostatke robe

primijetili, neki pak vrebaju kupce i što uljudnije ih vode u trgovinu. Čim stupiš nogom u grad, odmah te opkoli gomila takvih agenata koji svi sa skinutim kapama i najgracioznijim gestama izvikuju: „Što vam's ugodno's? Pažalujtje's, sudar! Što izvoltje's pakupať` s?³ Gospodin! Gospodin! Barin!“ (Što vam se sviđa? Dozvolite, gospodine! Što biste htjeli kupiti? Gospodine! Gospodine! Gospodine!) A zatim dođe kiša svih naziva sve moguće robe, sve savršeno, „samij lučšij, prevashodnij, atličnejšij, slavnij, izvjestnij, pervij sort“ itd. (najsavršenije itd.), praćeno najuljudnijim naklonima. Naš se jezik nikako ne može usporediti s ruskim s obzirom na raznovrsnost uljudnih fraza i različitih pohvalnih atributa.

„Zdje's, u menja's“ itd. viču svi, pokazujući na trgovine svojih nadređenih, a odande nas opet takovim uljudnim naklonom i skinutom kapom na kupovinu zovu. Koliko se samo puta pred osobom na kojoj su već trgovci prema svojoj mjeri primijetili da će dosta kupovati, stvori cijeli špalir takvih pomoćnika koji tu osobu usmjeravaju sa skinutim kapama i svaki se od njih trudi ljubaznošću svoga lica i uljudnošću svoga govora istaknuti i kupca privući u svoju trgovinu, nakon čega se ostali razidu i drugi plijen traže. Ali nijedan se nikad neće odvažiti židovskom nametljivosti možda nekoga za odjeću ili za ruku povući, ili možda drugačije gomilu gostiju zamarati.

Najkomičniji izgled ove scene imaju u zimsko vrijeme, kad su svi trgovci u čupavim, do pete dugim bundama, obično od vuka, opasani vunanim remenom, jer uljudne geste i slatki govor takvih čupavih i bradom obraslih medvjeda posebno osobu nepriviknutu na takve scene na smijeh izazivaju. Ali još više smijeha tu ima za vrijednog promatrača: skupina pomoćnika sjedi u prijateljskim skupinama ili pri nekakvoj priči ili pri igri; dođe kupac, i trgovci od prijateljskog razgovora živnu i što ljuće jedan drugome počnu kuditi robu i hvaliti svoju, jedan drugome predbacuju varanje, prevare i razne druge loše osobine tako dugo dok kupac ne skrene u neku trgovinu, nakon čega se pomoćnici ostalih trgovina opet kao stari nerazdvojni prijatelji upuštaju u razgovor ili u igru.

Svuda po uličicama bazara vise velike svete slike i pred njima gore lampioni, pred kojima često izvršavaju vjersku dužnost u obliku velikih križeva, moleći ih za blagoslov svoje marljivosti. Da bi možda ta njihova marljivost nekako Bogu mogla biti nemila, uopće im ne pada na pamet. Nakon završetka radnog dana trgovac, nakon što zatvori trgovinu, na sve četiri strane svijeta duboko se pokloni i pobožno se pritom križa, nakon čega se skupa s poznatim susjedima ljube i odlaze do svoga stana obitelji. Naime moram dodati da nigdje u Rusiji žene, ni u trgovinama, ni u gostionicama, ni bilo gdje drugdje na javnim mjestima ne

³ Jednostavni Rusi, i pogotovo Moskovljani, kad hoće uljudno govoriti, dodaju skoro svakoj riječi na kraj s, skraćeno za „sudar“ (gospodine), i to siktanje izgovaraju na posve poseban način.

pomažu voditi posao; Rusi, iako su na svaki mogući način trgovini posvećeni, ipak se hrabro prema načelima svojih predaka protive takvom običaju koji smanjuje žensko dostojanstvo, kojim se u zapadnoj Europi kupce u trgovine i goste u gostionice privlači. I budući da Nijemci i Francuzi taj svoj običaj i u Moskvi i drugdje u Rusiji pred očima Rusa provode, tim više moramo hvaliti Ruse, jer ne valjda zbog neznanja, već što samo zbog dobrih načela u pohvalnim svojim načinima ustrajavaju.

Kako bismo prikladno razmotrili važnost ruske narodne i drevne trgovine, razlikovat ćemo nepotrebnu trgovinu od neizbježne trgovine. *Nepotrebnom* trgovinom ovdje nazivam strano trgovanje raznim modnim stvarima i luksuznim proizvodima u najširem smislu te riječi, prema kojem i francuske loše romane i njemačku filozofiju u nepotrebne artikle moramo pribrojati. Cijela je ta trgovina dosad još uglavnom u rukama stranaca, kao što i iz stranih radionica svoju robu dobivaju, iako su se već sada i sami Rusi i trgovine i takve proizvodnje snažno uhvatili, i to doduše tako da sve mnogo jeftinije, ali zato i manje uspješno prodaju.

Potrebna trgovina je razmjena domaćih proizvoda i plodova pojedinih pokrajina ogromnoga ruskog carstva između sebe, koja dakako uz takvu raznovrsnost pokrajina i njenih plodova i proizvoda je prevažna. I upravo ta trgovina jest i uvijek je bila u rukama domaćih trgovaca, i njezina drevnost i dobra uređenost očito nam dokazuju da Rusi nikako nisu morali na njemačku pamet čekati. Opsežnost ruske zemlje, plošnost, udaljenost većih mjesta jednih od drugih i mnogo drugih okolnosti stvorili su i potpomogli ovdje još u drevna vremena uređenje posebne trgovačke kaste, o kojoj se još u starim narodnim pjesmama i pričama određeni spomeni nalaze, i to uvijek s određenim poštovanjem, tako da je još i onda, i zasigurno više nego sada, trgovački stalež uz plemstvo ozbiljno mjesto u narodu zauzimao.

Cijela trgovina sa svime što uz nju pripada, kao brodogradnja, prijevozništvo, načini i običaji trgovački i sama roba i njezina proizvodnja nosi na sebi tako čisti narodni karakter i takvu izvornost, da se samo u Rusiji mogla tako kako jest razviti i ustanoviti. Međusobni trgovački odnosi raznih ruskih pokrajina i razmjena plodova koja je tamo uvedena, mnogo je bolje uvedena nego drugdje u Njemačkoj, a u Moskvi se npr. mogu kupiti darovi pokrajina po sto milja udaljenih tako svježi i također jeftino, kao da u vrtu rastu. Žive ribe iz Crnog mora i Volge prodaju se u Sankt Peterburgu, sibirski zečevi i arhangelske gljive u Moskvi i Odesi, krimske jabuke u Sankt Peterburgu itd.

Prijevozništvo je veoma jeftino i brzo, iako u Rusiji u nedostatku kamenih cesta gotovo nema nijedne napravljene ceste. Ali ipak na devet mjeseci cijela Rusija postane cesta, naime šest zimskih mjeseci na saonicama i tri ljetna na kotačima: cijelo to vrijeme kreću se

karavane kočija s jednim konjem u zaprezi najvećom brzinom od jedne na drugu stranu s teretom. Čak i kroz proljetno i jesensko blato probijaju se lakoćom svojih kola dosta spretno. Pritom se ruski kočijaš ne razbacuje novcem po gostionicama tako kao naši kočijaši (obično Nijemci), on i njegov konj, s malo zadovoljni, ne poskupljuju voženu robu, ljeti obično vani na širokom polju noće i zažegavši vatru pod posebnim kotlima koje sa sobom voze, sami si jednostavna jela kuhaju.

Također brodogradnja, kako uglavnom na Volgi s njezinim slijevom, tako i na ostalim rijekama, bogata je i drevna: sve lađe imaju poseban oblik, što više moguće širok i plosnat, da bi plitko po vodi išle, i posebno na Volgi razvio se posebni stalež burlaka (lađara).

Tko je vidio (naravno ne njemačkim očima) Moskvu, i uz to još i ogromni godišnji sajam u Nižnjem Novgorodu, zasigurno će steći ozbiljnu predodžbu o raširenosti narodne domaće ruske trgovine. Jedva da se može prema stanju neki drugi europski sajam usporediti veličinom svojom s nižnjenovgorodskim, na kojem se preko tisuću milja udaljeni trgovci skupljaju. Samo jednog artikla, primjerice čaja, tu se dovozi u vrijednosti 25 do 30 milijuna guldena, a uzmemo li u obzir da se čak mijenja za drugu rusku robu, dakle samo ta trgovina čajem donosi na sajam vrijednost 50 do 60 milijuna guldena robe! A što tek s ostalim stvarima! Dosta toga što dobri ruski domoljub profesor Pogodin, opisavši ovaj sajam, u ekstazi zatim piše: „*O Rusijo, čega nemaš? Što bi još trebala?...Hvala tebi, darovatelju, Bože naš, hvala tebi!*“ U čemu se dakako s profesorom Pogodinom ne slažem, bivajući uvjeren da Bog još dosta toga ima, što nije dao, i da Rusija mnogo više još treba, nego što ima.

Također postoje neka tako praktična udruženja u domaćoj trgovini, koja je samo ruska oštroumnost uspjela uvesti. Tako na primjer u Moskvi postoje dva artelja⁴ trgovačkih pomoćnika (commis), od kojih svaki ima preko 100 članova. Svaki član pri učlanjivanju ulaže 1500 papirnatih rubalja (otprilike 1750 guldena) u zajedničku blagajnu, i zato cijeli artelj sa svim svojim kapitalom jamči za njegovo poštenje, i svaki pojedini član ovisi istodobno o dobrom ponašanju ostalih, budući da za njihove zle prevare također svojim imetkom mora nadoknaditi štetu: zbog čega se i sami vrijedno kontroliraju. I svaki trgovac tim više svoje ljude iz artelja može uzimati, jer je o njihovu poštenju već stoga uvjeren, kako sami artelji o tome ovise, da među njima nema nesigurnih ljudi. To je dakle određeno osiguranje za poštenje, zasigurno dobra stvar u sadašnje vrijeme. Artelj ima izabranog voditelja koji na kraju godine svakom članu prema vlastitoj prosudbi isplati takav udio

⁴ Arteljem se naziva svako društvo koje se skupilo za nekakav posao ili za nekakav poduzetan pothvat, koje u određeno vrijeme ima sve zajedničko.

(budući da se i svi poslovi pojedinačnih članova primaju u zajedničku blagajnu), kakav prema svojim sposobnostima zaslužuju.

Samo strana trgovina s ostatkom Europe te kreditiranje i bankarstvo dosad su još uglavnom u rukama stranaca, iako već i domaći trgovci to jako preuzimaju. Prije osnivanja Sankt Peterburga Rusija gotovo da nije imala ikakve trgovinske veze s Europom, i kad je osnovan, uhvatili su se trgovine odmah stranci koji su već bili nastanjeni u Sankt Peterburgu, bivajući na izvoz i uvoz mnogo spremniji zbog poznavanja europskih jezika i zemalja, što je ruskim trgovcima posve nedostajalo.

Kao vlasnici tvornica ističu se ruski trgovci uglavnom time da s radničkim narodom mnogo bolje postupaju od plemstva u njihovim tvornicama: status tih radnika je veoma povoljan i vlada pohvalno rivalstvo između pojedinih trgovaca, da se njihovi radnici osjećaju bolje od ostalih.

III.

Petar Veliki imao je odlučan, energičan karakter, a takvi ljudi imaju u svemu što su naumili napraviti takav običaj, da ako vide muhu koja sjedi nekome na licu bacaju kamen, i tako katkad doduše muhu ubiju, ali uvijek pritom svome prijatelju glavu razbiju. I Petar je primijetio mnoge velike nedostatke u svome carstvu, ali način kojim je naumio odstraniti ih bio je tako štetan, da zapravo baš nikakvo dobro za zemlju iz njegovih promjena nije nastalo, već je samo moć njezina prema ostalim vladama narasla. Petar Veliki također je uzrok toga, što sadašnji ruski trgovački stalež tako daleko prema poštovanju i pravima pod plemstvom stoji. On je prvi postavio temelje tog prokletog *činovničkog* sloja, koji je za sebe progutao sva prava, ne ostavivši drugim slojevima ništa osim sužanjstva. Glavni uvjet za ulazak u carske službe - a izvan službi nije bilo plemstva - bilo je svući sa sebe narodnog Rusa i odjenuti tuđinu. Trgovački stalež, kao i svuda drugdje najmanje ovisan o vladi, nije se podvrgnuo tom tuđinskom Petrovu hiru te su zato propustili sve prednosti tako obilno darovanog tuđinskog plemstva, koje se dotle sve do današnjeg vremena tako visoko nad trgovačkim staležom uzdiglo, da svaki najmanje potreban i najniži plemić četrnaestog reda na bogatog i zaslužnog trgovca kao s kule dolje gleda. Visok zid dijeli još i sada trgovački stalež i plemstvo, i samo nužda plemstva i glupa umišljenost i uzaludnost trgovačkog staleža često ga prelaze. Siromašni isluženi plemić najnižeg sloja ili neki rastrošnik iz stare obitelji čine katkad „*kupečeskym dočkam*“ (trgovačkim kćerima) opasnu čast da od njih prave majke plemića, međutim, to uvijek samo za nekoliko stotina tisuća rubalja miraza, a glupave trgovačke kćerkice udaju se spremno za svakoga, nosi li samo na kaputu epolette ili perje pijetla na šeširu.

I stariji trgovci smatraju da je velika čast družiti se s plemstvom i to posebno s činom generala. Posebno za svoje gozbe uvijek se jako trude da barem jedan general bude među njima, jer time cijela gozba dobiva više gospodski karakter, jede li se pod predsjedanjem neke ekscelencije (s titulom generala). Ova ludost toliko je već postala univerzalna, da u svome govoru razlikuju gozbe prema veličini i raskoši na dva razreda: prvi se naziva „*ručak s generalom*“, a drugi „*bez generala*“; razumije se također da s generalom dolazi veća raznovrsnost jela i vina. Međutim, postoje i razumniji trgovci koji ostavljajući plemstvo u njihovu društvu, među njih se ne pletu, već sami sa svojim prema svome načinu žive prema načelu *ja gospodar, ti gospodar*.

No, inače svi trgovci urede i sve procese kao paklenu cestu izbjegavaju, a tko je možda imao mogućnost samovolju nižih ruskih činovnika na sebi iskusiti (ali sačuvaj svakoga Gospode Bože!), zato im se neće čuditi. Također studente vrijedno izbjegavaju, jer to još golobrado i lakomisleno plemstvo⁵ rado se s njima i njihovim obiteljima neobuzdano šali i vrijeđa.

Položaj trgovačkog staleža prema kmetstvu i prema nižim slojevima slobodnih stanovnika gradova i zanatlija je zato veoma dobar. Posvuda kod njih trgovci se stvarno poštuju, plemstva se više boje, a budući da je trgovački stalež svakom slobodnom čovjeku koji je marljiv otvoren, bogati trgovci dakle stoje pred svim tim ljudima kao primjer, prema kojem i oni mogu do sretnog i lagodnog života doći. Također zbog narodne odanosti želim više trgovcima, jer se plemstvo sasvim otuđilo.

I tako se dakle pozdravljamo s ruskim trgovačkim staležom, ne bez moralne lekcije, naime da čovjek i narod, kad sam sebe cijeni, kod drugih poštovanje uživa, a naprotiv žudnjom za tuđinom za podsmijeh služi. I kod nas dosad svi žude za njemačkim, to je taj general, kojeg ljudi zemljaci zovu, kako bi im doprinio raskoši. Daj Bože, da već ubrzo svi doručujemo, ručamo i večeramo *bez generala*!

⁵ Svatko, tko je primljen na sveučilište, samim time već dobiva pravo plemstva četrnaestog reda.

8. Literatura

Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona. Nizozemí: Česká biblická společnost, 1993.

Biblija: Stari i Novi zavjet. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2002.

Burda, Sergej, ur. *Povijest Ukrajine.* Zagreb: Hrvatsko-ukrajinsko društvo, 2009.

Eco, Umberto. *Otprilike isto: iskustva prevođenja.* Prev. Nino Raspudić. Zagreb: Algoritam, 2006.

Filipec, Josef, Daneš František i Vladimír Mejstřík ur., *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost.* Praha: Academia, 2007.

Fronek, Josef. *Anglicko-český česko-anglický slovník.* Praha: LEDA, 2005.

Havlíček Borovský, Karel. *Cesta na Rus.* Ur. Karel Krejčí. Praha: ELK, 1947.

—. *Dílo 1.* Ur. Jiří Korejčík. Praha: Československý spisovatel, 1986.

—. *Obrazy z Rus.* Ur. Jaromír Bělič. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1953.

Levý, Jiří. *Umění překladu.* Praha: Ivo Železný, 1998.

Novi Liber. *Hrvatski jezični portal.* n.d.

Ústav pro jazyk český v.v.i. *Slovník spisovného jazyka českého.* n.d.

Abstrakt

Tato diplomová práce popisuje překladatelské postupy překládání starého literárního díla z devatenáctého století a problémy, se kterými se překladatel setkává v takovém textu. Kratší první část popisuje Havlíčkovy *Obrazy z Rus* v historickém kontextu a vysvětluje jeho dílo podle mínění několik českých literárních kritiků. Druhá část se zabývá konkrétními překladatelskými problémy, jako jsou překládání zastaralých jednotek měření délky, hmotnosti a objemu, pak intertextualitou, překládáním kulturních jednotek buď původního nebo cílového jazyka, a překládáním ustálených frází a metaforických výrazů. Všechny tyto překladatelské problémy byly zkoumány podle teorie Jiřího Levého z jeho odborné knihy *Umění překladu*. Překlad části Havlíčkova díla představuje jenom jeden možný překlad, kterým se udržuje styl, časový element a charakter originálu.